

Våre nasjonale minoriteter

Til ansatte i barnehager og skoler

FORORD

Her finner du informasjon om våre fem nasjonale minoriteter. Du får en kortfattet innføring i historie, språk og levesett til jøder, kvener/norskfinner, skogfinner, rom og romanifolket/tatere. Materialet er laget for deg som jobber i barnehagen eller i skolen. Vi ønsker at det skal være til hjelp for bedre å forstå bakgrunnen til elever fra minoritetene. Du kan også bruke materialet som støtte når du skal lære barn eller elever om minoritetene. I innledningen finner du en kort tekst om hva det kan være viktig å reflektere over dersom dere har barn eller elever fra nasjonale minoriteter, samt utsnitt fra regelverk, rammeplan og læreplanverk som er særlig relevante. Vi har også utdrag fra rammeplan og læreplanverket som viser at alle barn og elever skal lære om våre nasjonale minoriteter.

Det er utfordrende å gi en kortfattet beskrivelse av noens historie og levesett. Vi ønsker å gi et så riktig bilde som mulig, men det vil alltid være ulike oppfatninger og forståelser av både fortid og samtid. Derfor har det vært viktig for oss å lage materialet i tett samarbeid med organisasjonene for våre nasjonale minoriteter.

Vi retter en stor takk til alle som har bidratt med innspill og kommentarer underveis i arbeidet med materialet.

INNHOOLD

Innledning	6
Hva er en nasjonal minoritet?	6
Hva slags vern har nasjonale minoriteter krav på?	6
Til refleksjon hvis du har barnehagebarn eller elever fra nasjonale minoriteter	8
Hvordan ivaretar barnehageloven og rammeplanen barn fra nasjonale minoriteter?	9
Hvordan ivaretar opplæringsloven og læreplanverket barn og unge fra nasjonale minoriteter?	11
Hvordan fremme kunnskap om de nasjonale minoritetene?	15
Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver	15
Læreplanverket for Kunnskapsløftet	16
Jødene	18
Hvem er jødene?	18
Historie	18
Språk	22
Jødene i dag	22
Kvener/norskfinner	24
Hvem er kvenene/norskfinnene?	24
Historie	25
Språk	27
Kvenene/norskfinnene i dag	28
Rom	30
Hvem er rom?	30
Historie	31
Språk	34
Rom i dag	34
Romanifolket/tatere	36
Hvem er romanifolket/taterne?	36
Historie	37
Språk	39
Romanifolket/taterne i dag	39
Skogfinnene	42
Hvem er skogfinnene?	42
Historie	43
Språk	46
Skogfinnene i dag	47
Litteraturliste	48

INNLEDNING

Hva er en nasjonal minoritet?

Norge har, i tillegg til samene, flere folkegrupper som har århundrelang tilknytning til landet. Disse folkegruppene har bidratt til å forme den kulturarven vi har i Norge, og vi kaller dem nasjonale minoriteter. Vi har fem nasjonale minoriteter: jøder, kvener/norskfinner, skogfinner, rom og romanifolket/tatere.

Hva slags vern har nasjonale minoriteter krav på?

Vern av minoriteter er en viktig del av menneskerettighetene, og bygger på prinsippene om likebehandling og ikke-diskriminering. FNs konvensjon om politiske og sivile rettigheter fremhever dette:

I de stater hvor det finnes etniske, religiøse eller språklige minoriteter, skal de som tilhører slike minoriteter ikke nektes retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, bekjenne seg til og utøve sin egen religion, eller bruke sitt eget språk.

FNs konvensjon om politiske og sivile rettigheter, artikkel 27

Konvensjonen er innarbeidet i det norske lovverket ved menneskerettsloven av 1999. Denne loven går foran bestemmelser i annen nasjonal lovgivning.

Norge har dessuten ratifisert to internasjonale avtaler som er sentrale når det gjelder rettighetene til de nasjonale minoritetene: *Den europeiske pakten om regions- og minoritetsspråk* og *Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter*.

Den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk

Den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk (minoritetsspråkpakten) framhever at minoritetsspråk bidrar til å opprettholde og utvikle Europas tradisjoner og kulturelle rikdom. Minoritetsspråkpakten pålegger statene å iverksette tiltak for å beskytte, styrke og videreutvikle minoritetsspråkene, og å legge forholdene til rette for undervisning og læring. Norge ratifiserte avtalen i 1993, og den trådte i kraft i 1998. Samisk, kvensk, romanés (roms språk) og romani (romanifolket/taternes språk) er anerkjent som minoritetsspråk i Norge, og de er derfor beskyttet av bestemmelsene i pakten. Minoritetsspråkpakten omfatter ikke dialekter av offisielle språk i en stat eller av innvandrerspråk.

Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter

Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter pålegger statene å legge forholdene til rette for at de nasjonale minoritetene kan uttrykke, bevare og videre-

utvikle sin kultur og identitet. Norge ratifiserte avtalen i 1999.

Partene forplikter seg til å fremme de forutsetninger som er nødvendige for at personer som tilhører nasjonale minoriteter, kan bevare og utvikle sin kultur, samt bevare de grunnleggende bestanddelene av sin identitet, det vil si deres religion, språk, tradisjoner og kulturarv.

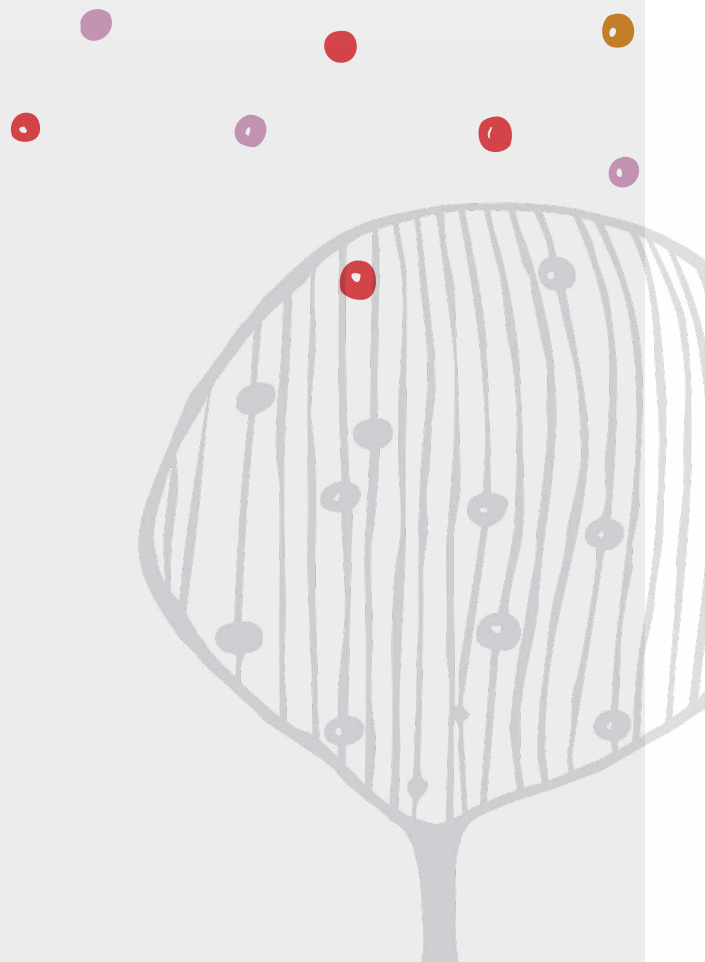
Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, artikkel 5.1

Det er i prinsippet opp til medlemslandene i Europarådet å definere hvilke grupper som skal få status som nasjonal minoritet. Det er likevel bred enighet om at en nasjonal minoritet skal ha opprinnelig eller langvarig tilknytning til det aktuelle landet.

Noen land har avgitt erklæring til Europarådet om hvilke grupper de anser som sine nasjonale minoriteter. Norge har valgt ikke å avgi en slik erklæring, men lar det være opp til aktuelle grupper eller personer selv å bestemme om de ønsker å ha status som nasjonal minoritet.

Norge viser likevel til et kriterium om at en nasjonal minoritet må ha mer enn hundre års tilknytning til et land for å kunne gjøre krav på status som nasjonal minoritet. Foruten jøder, kvener/norskfinner, rom, skogfinner og romani-folket/tatere oppfyller også samene kravene for

å kunne regnes som en nasjonal minoritet. Samene er imidlertid sikret et sterkere vern som *urfolk* gjennom ILO-konvensjon nr. 169. Same-tinget har derfor på vegne av samene valgt ikke å gjøre krav på status som nasjonal minoritet.

Til refleksjon hvis du har barnehagebarn eller elever fra nasjonale minoriteter

Alle barn, unge og familier i barnehage og skole skal møtes som enkeltindivider og enkeltfamilier uavhengig av sosial, etnisk og religiøs bakgrunn. De samme prinsippene gjelder selvfølgelig også i møtet med de nasjonale minoritetene. Samtidig er det viktig å være klar over at det i mange år ble ført en politikk som resulterte i store overgrep overfor nasjonale minoriteter, og at utdanningssystemet og skolen var en del av dette.

Erfaringer med overgrep og diskriminering overfor både enkeltpersoner og grupper har ført til at noen kan ha mistro til barnehagen og skolen. Noen har også opplevd usynliggjøring og marginalisering som påvirker dem i deres møte med barnehagen og skolen. Det kan være viktig at personalet er bevisste på dette i møte og samarbeid med familier fra de nasjonale minoritetene. Det kan også være nyttig å være oppmerksom på betydningen av følgende:

Tillit og relasjon

God relasjon til hvert enkelt barn og til hver enkelt elev og et godt samarbeid med foreldrene er viktige prinsipper for barnehager og skoler. I møtet med nasjonale minoriteter kan tillit og relasjon være utslagsgivende for hva familien ønsker å fortelle om sin bakgrunn, og for hvordan de opplever møtet med barnehagen og skolen.

Å kjenne den enkelte

Det varierer hvordan det enkelte barn, den enkelte elev og den enkelte familie opplever det å være nasjonal minoritet. Det er den enkeltes ønske og behov som skal være avgjørende for i hvilken grad og på hvilken måte personalet i barnehagen og skolen framhever bakgrunnen til barnet eller eleven. Mange er stolte av å tilhøre en nasjonal minoritet og ønsker å dele denne bakgrunnen med andre. Andre ønsker ikke at dette skal framheves, eller de opplever at det ikke er en viktig del av deres identitet. Kanskje noen også tror at deres minoritetstilhørighet ikke er av interesse for barnehagen eller skolen, og at de av den grunn ser på sin etniske tilhørighet som et ikke-tema. Derfor har du kanskje barn eller elever fra en av de nasjonale minoritetene uten å vite det. Det viktige er å bygge god relasjon og tillit til den enkelte slik at tilbudet kan tilrettelegges på best mulig måte.

Anerkjennelse av variasjon

Det er viktig å være bevisst på at det kan være variasjoner innad i de ulike nasjonale minoritetene. Det kan være diskusjoner og uenigheter knyttet til historie, språk og aspekter ved kultur og levesett. For eksempel er det uenighet innad i enkelte av de nasjonale minoritetene om hva de skal omtales som. For to av minoritetene benyttes det derfor to sidestilte betegnelser. Det er viktig at personalet i barnehagen og skolen finner ut og benytter den betegnelsen familien selv ønsker.

Ulik bakgrunn som ressurs

Både for den enkelte og for barnehagen og skolen kan det være berikende at ulike bakgrunn og mangfold benyttes som ressurs. I den sammenheng kan foreldrene være viktige bidragsyttere og samarbeidspartnere fordi de har førstehåndskunnskap om den minoriteten de tilhører. Å løfte fram det som er felles på tvers av ulike bakgrunn, kan også bidra til å skape tilhørighet og fellesskap i barnehager og skoler.

Refleksjon rundt disse punktene kan være nyttig i arbeidet med å forstå og utvikle den enkeltes identitet og å styrke fellesskapet og mangfoldet. En slik praksis som er basert på anerkjennelse og respekt, gjenspeiler også rammeplanen, læreplanverket og lover og regelverk.

Hvordan ivaretar barnehageloven og rammeplanen barn fra nasjonale minoriteter?

Barnehageloven og rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver er styrende dokumenter for den virksomheten som foregår i barnehagene. Loven og planen inneholder bestemmelser som gjelder *alle* barn i barnehagen. Når det gjelder barn fra nasjonale minoriteter, er det særlig relevant å framheve følgende bestemmelser:

Barnehagen skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn.

Barnehageloven § 2 tredje ledd

Barnehagen skal fremme demokrati og likestilling og motarbeide alle former for diskriminering.

Barnehageloven § 1 tredje ledd

Rammeplanen vektlegger både kulturelt mangfold og det enkelte barns utvikling. Dette kommer blant annet til syne i følgende formuleringer:

Det kulturelle mangfoldet skal gjenspeiles i barnehagen. Sosiale, etniske, kulturelle, religiøse, språklige og økonomiske forskjeller i befolkningen medfører at barn kommer til barnehagen med ulike erfaringer. Barnehagen skal støtte barn ut fra deres egne kulturelle og individuelle forutsetninger.

Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, side 7

Det norske samfunnet består i tillegg til majoritetsbefolkningen av det samiske urfolket, de nasjonale minoritetene og minoritetene med innvandrerbakgrunn. (...) Det er derfor mange måter å være norsk på. Det kulturelle mangfoldet skal gjenspeiles i barnehagen.

Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, side 7

Barn som tilhører den samiske urbefolkningen, de nasjonale minoritetene og barn fra etniske minoritetskulturer må få støtte i å utvikle sin doble kulturtilhørighet.

Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, side 30

Et godt samarbeid med foreldrene blir framhevet både i lov om barnehager og i rammeplanen:

Barnehagen skal i samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og danning som grunnlag for allsidig utvikling.

Barnehageloven § 1 første ledd

Å ta barns medvirkning på alvor forutsetter god kommunikasjon mellom barna og personalet og mellom personalet og foreldrene.

Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, side 14

Rammeplanen framhever det ansvar og den betydning barnehagen har for barns språkutvikling. Noen barn som tilhører nasjonale minoriteter, har et annet morsmål enn norsk.

Språket er personlig og identitetsdannende og nært knyttet til følelser. Morsmålet er viktig for opplevelse av egen identitet og mestring på mange områder. Et godt utviklet morsmål er en grunnleggende forutsetning for den videre språklige utviklingen, også når det gjelder skriftspråk og leseforståelse.

Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver, side 29

Barnehagen må støtte at barn bruker sitt morsmål og samtidig arbeide aktivt med å fremme barnas norskspråklige kompetanse.

Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, side 29

Hvordan ivaretar opplæringsloven og læreplanverket barn og unge fra nasjonale minoriteter?

Opplæringsloven med forskrifter er styrende dokumenter for virksomheten i skoler og lærebedrifter. Læreplanverket har forskriftsstatus og er dermed en del av rettighetene til alle elever og lærlinger. Når det gjelder elever og lærlinger fra nasjonale minoriteter, er det særlig relevant å framheve noen av bestemmelsene i opplæringsloven.

Opplæringsloven

Læringsmiljø og foreldresamarbeid

Opplæringsloven tydeliggjør at skole og lærebedrifter har et stort ansvar for å ivareta alle elever og lærlinger i samarbeid med foreldrene.

Opplæringa i skole og lærebedrift skal, i samarbeid og forståing med heimen, opne dører mot verda og framtida og gi elevane og lærlingane historisk og kulturell innsikt og forankring.

Opplæringsloven § 1, første ledd

Skolen og lærebedrifta skal møte elevane og lærlingane med tillit, respekt og krav og gi dei utfordringar som fremjar danning og lærelyst. Alle former for diskriminering skal motarbeidast.

Opplæringsloven § 1, siste ledd

Opplæringsloven fastslår at det er skolens ansvar å etablere et godt læringsmiljø for alle elever og å iverksette tiltak dersom noen blir utsatt for mobbing, diskriminering eller rasisme.

Skolen skal aktivt og systematisk arbeide for å fremje eit godt psykososialt miljø, der den enkelte eleven kan oppleve tryggleik og sosialt tilhør.

Opplæringsloven § 9a-3, første ledd

Dersom nokon som er tilsett ved skolen, får kunnskap eller mistanke om at ein elev blir utsett for krenkjande ord eller handlingar som mobbing, diskriminering, vald eller rasisme, skal vedkommande snarast undersøkje saka og varsle skoleleiinga, og dersom det er nødvendig og mogleg, sjølv gripe direkte inn.

Opplæringsloven § 9a-3, første ledd

Det er viktig å være klar over at elever som tilhører nasjonale minoriteter også i dag kan oppleve krenkende ord eller handlinger på grunn av sin bakgrunn.

Språkopplæring

Det gjelder særskilte bestemmelser knyttet til språkopplæring for elever med kvensk/norsk-finsk bakgrunn.

Når minst tre elevar med kvensk-finsk bakgrunn ved grunnskolar i Troms og Finnmark krev det, har elevane rett til opplæring i finsk. Omfanget av opplæringa i tid og innhaldet i opplæringa fastsetjast i forskrifter etter § 2-2 og § 2-3 i denne lova. Frå og med 8. årstrinnet vel elevane sjølv om dei vil ha opplæring i finsk.

Opplæringsloven § 2-7, første ledd

Dersom en elev ikke har tilstrekkelige norskferdigheter til å få utbytte av opplæringen, har eleven rett til særskilt språkopplæring enten han/hun går i grunnskolen eller i videregående opplæring.

Elevar i grunnskolen [vidaregåande opplæring] med anna morsmål enn norsk og samisk har rett til særskild norskopplæring til dei har tilstrekkeleg dugleik i norsk til å følgje den vanlege opplæringa i skolen. Om nødvendig har slike elevar også rett til morsmålsopplæring, tospråkleg fagopplæring eller begge dela.

Opplæringsloven § 2-8 og 3-12

Disse rettighetene gjelder også for elever fra nasjonale minoriteter. Det avgjørende er om eleven har tilstrekkelige norskferdigheter til å følge den ordinære opplæringen i norsk. Det må foretas en skjønsmessig vurdering i hvert enkelt tilfelle for å avgjøre om eleven oppfyller vilkårene. Vurderingen skal være basert på en kartlegging. Dersom eleven har tilstrekkelige ferdigheter i norsk til å følge den vanlige opplæringen, skal hun/han ikke få særskilt norskopplæring.

Følgende bestemmelse gjelder både elever som får opplæring i finsk som andrespråk, og elever som får særskilt språkopplæring:

Elevar som får opplæring i finsk som andrespråk etter opplæringslova § 2-7, norsk teiknspråk etter opplæringlova § 2-6 eller særskild språkopplæring

etter opplæringslova § 2-8, kan etter søknad bli fritakne frå kravet om opplæring i framandspråk eller språkleg fordjuping.

Elevar som er unnatekne frå kravet om opplæring i framandspråk eller språkleg fordjuping, skal få forsterka opplæring i engelsk, norsk, samisk, finsk eller eit anna språk som eleven alt har eit grunnlag i.

Forskrift til opplæringsloven § 1-9, andre og tredje ledd

Fritak og permisjon fra pliktig grunnskoleopplæring

Følgende bestemmelser knyttet til fravær fra opplæring er relevante å trekke frem:

Elevar skal etter skriftleg melding frå foreldra få fritak frå dei delar av undervisninga ved den enkelte skolen som dei ut frå eigen religion eller eige livssyn opplever som utøving av ein annan religion eller tilslutning til eit anna livssyn, eller som dei på same grunnlag opplever som støytande eller krenkjande. Det er ikkje nødvendig å grunngi melding om fritak etter første punktum.

Det kan ikkje krevjast fritak frå opplæring om kunnskapsinnhaldet i dei ulike emna i læreplanen. Dersom skolen på eit slikt grunnlag ikkje godtek ei melding om fritak, må skolen behandle saka etter reglane om enkeltvedtak i forvaltningslova.

Opplæringsloven § 2-3a, andre og tredje ledd

Elevar som høyrer til eit trussamfunn utanfor Den norske kyrkja, har etter søknad rett til å vere borte frå skolen dei dagane trussamfunnet deira har helgedag. Det er eit vilkår for retten at foreldra sørgjer for nødvendig undervisning i permisjonstida, slik at eleven kan følgje med i den allmenne undervisninga etter at permisjonstida er ute.

Opplæringsloven § 2-11 andre ledd

Reising

For to av de nasjonale minoritetene, rom og romanifolket/tatere, er reising ofte en del av levesettet. Ved søknad om permisjon i forbindelse med reising gjelder følgende bestemmelser:

Permisjon fra pliktig opplæring

Når det er forsvarleg, kan kommunen etter søknad gi den enkelte eleven permisjon i inntil to veker.

Opplæringsloven § 2-1, første ledd

Elever kan få innvilget permisjon i inntil to uker. Eleven har ikke rett til permisjon etter denne bestemmelsen. Skolen kan etter søknad innvilge permisjon dersom dette er forsvarlig. En permisjon som er gitt, avkorter retten til grunnskoleopplæring tilsvarende. Det betyr at eleven ikke senere får erstattet den undervisning som er gitt i den perioden eleven har hatt permisjon.

Det er slik at bestemmelsene i opplæringsloven er like for alle barn. Det er ikke laget unntak for nasjonale minoriteter, heller ikke når det gjelder adgangen til å reise.

Opplæring i skolen er ikkje alltid tilpassa folkegrupper som har reising som ein del av livsforma si (rom og romanifolket). Regjeringa legg like fullt til grunn at retten og plikta til opplæring gjeld på lik linje for alle barn.

St.meld. nr. 15 (2000–2001) Nasjonale minoriteter i Noreg – Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar, punkt 1.6.4 Utdanning og skole

Fravær

Grunnskoleelever som har fravær ut over innvilget permisjon (jf. opplæringsloven § 2-11), vil etter gjeldende retningslinjer bli skrevet ut av skolen, men har som hovedregel rett til skoleplass på nærskolen når de er tilbake (jf. opplæringsloven §§ 2-1 og 8-1). Dette betinger imidlertid at det er plass ved nærskolen. Se veileder:

<http://www.udir.no/Regelverk/Tolkning-av-regelverket/Skoleeiers-ansvar/Barn-som-ikke-moter-pa-skolen-Veileder-for-skoler-og-skoleeier/>

Fravær føres på vitnemålet for grunnskolen og for videregående opplæring (jf. forskrift til opplæringsloven §§ 3-41 og 3-47).

Hjemmeundervisning

Ved enkelte skoler har de hatt en ordning der tater-/romaniforeldre har gitt barna privat hjemmeundervisning i de periodene de har vært ute og reist. Det har vært et tett samarbeid med skolen for å lage passende undervisningsopplegg.

Opplæringsloven har regler om privat hjemmeundervisning (jf. opplæringsloven §§ 2-13 og 14-3). Kommunen skal føre tilsyn med undervisningen. Det understrekes at tilsyn er viktig for å sikre at barna får den opplæring de har rett på.

Læreplanverket

Læreplanverket fastsetter målene for opplæringen for alle elever og lærlinger i norsk skole. Alle elever skal få utvikle egen identitet og kultur, noe som kommer til uttrykk i alle deler av læreplanverket. Dette gjelder også for barn og unge fra nasjonale minoriteter.

Skolen og lærebedriften skal (...) stimulere elevene og lærlingane/lærekandidatane i personleg utvikling og i styrking av eigen identitet, i det å utvikle etisk, sosial og kulturell kompetanse og evne til demokratiforståing og demokratisk deltaking.

Prinsipper for opplæringen, side 2

Norsk[faget] er et sentralt fag for kulturforståelse, kommunikasjon, dannelse og identitetsutvikling (...) Norskfaget åpner en arena der de får anledning til å finne sine egne stemmer, ytre seg, bli hørt og få svar.

Læreplan i norsk, formål med faget

Såleis skal [samfunns]faget medverke til medviten identitetsdanning og trygg forankring i eige samfunn og eigen kultur for alle elevar.

Læreplan i samfunnsfag, formål med faget

Læreplanverket legger også vekt på viktigheten av tilpasset opplæring for alle elever.

Utgangspunktet for oppfostringen er elevenes ulike personlige forutsetninger, sosiale bakgrunn og lokale tilhørighet. Opplæringen skal tilpasses den enkelte. Større likhet i resultat skapes gjennom ulikhet i den innsats som rettes mot den enkelte elev. (...) Den enkeltes særpreg gir sosialt mangfold – likhet i evner til å delta gir samfunnet rikhet.

Generell del av læreplanen, side 2

I opplæringen skal mangfoldet i elevenes bakgrunn, forutsetninger, interesser og talenter møtes med et mangfold av utfordringer. Uavhengig av kjønn, alder, sosial, geografisk, kulturell eller språklig bakgrunn skal alle elever ha like gode muligheter til å utvikle seg gjennom arbeidet med fagene i et inkluderende læringsmiljø.

Prinsipper for opplæringen, side 4-5

Hvordan fremme kunnskap om de nasjonale minoritetene?

Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter har artikler med konsekvenser for opplæringssektoren.

Norge har gjennom rammekonvensjonen forpliktet seg til å

fremme en ånd av toleranse og tverr-kulturell dialog og treffe effektive tiltak for å fremme gjensidig respekt og forståelse og samarbeid mellom alle personer som bor på deres territorium, uansett disse personers etniske, kulturelle, språklige eller religiøse identitet, særlig på områdene utdanning, kultur og media.

Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, artikkel 6.1

(...) der det er aktuelt, treffe tiltak på utdannings- og forskningsområdet for å fremme kunnskap om såvel sine nasjonale minoriteters som majoritetens kultur, historie, språk og religion.

Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, artikkel 12.1

Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver

Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver gjenspeiler på ulike måter artikkel 6.1 og 12.1 i Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter. Planen gjør det også mulig å ta inn aktiviteter i barnehagen som er knyttet til kultur, levesett og livssituasjon hos de nasjonale minoritetene.

Det flerkulturelle Norge og arbeid mot fordommer og rasisme

Det flerkulturelle Norge og arbeid mot fordommer og rasisme er viktige elementer i rammeplanen.

Barnehagen skal bidra til at barna

- utvikler toleranse og interesse for hverandre og respekt for hverandres bakgrunn, uansett kulturell og religiøs eller livssynsmessig tilhørighet
- utvikler forståelse for ulike tradisjoner og levesett

Personalet må

- skape interesse for og bidra til forståelse og toleranse for forskjellige kulturer og ulike måter å leve på
- sørge for at barn utvider sin forståelse om kulturelle likheter og forskjeller og arbeide for et inkluderende miljø som motvirker mobbing og rasisme

Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, side 47-48

De nasjonale minoritetene er en del av det flerkulturelle Norge, samtidig som mange fra de nasjonale minoritetene er blitt og blir utsatt for fordommer og krenkelser. Derfor kan de nasjonale minoritetene som tema inngå når barna skal lære om det flerkulturelle Norge, og i arbeidet mot fordommer og rasisme.

Sanger og fortellinger

I aktiviteter der barna skal bli kjent med ulike kulturuttrykk, kan for eksempel sanger og fortellinger fra de nasjonale minoritetene inngå.

Barnehagen skal bidra til at barna

- *utvikler sin følsomhet til å lytte, iaktta og uttrykke seg gjennom allsidige møter med og refleksjon over kultur, kunst og estetikk*

Personalet må

- *sørge for at barn daglig har tilgang til bøker, bilder, instrumenter, utkleddingsutstyr og rikelig, variert materiale og verktøy for skapende virksomhet*

- *sørge for at barn opplever lokale, nasjonale og internasjonale kunst- og kulturuttrykk og at de får møte kunstnere*

Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, side 44

Læreplanverket for Kunnskapsløftet

Artikkel 6.1 og 12.1 i Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter gjenspeiles i Læreplanverket for Kunnskapsløftet på ulike måter.

De nasjonale minoritetene – historie og kultur

Læreplanverket sier eksplisitt at elevene skal ha kompetanse om våre nasjonale minoriteter.

- *gjere greie for nasjonale minoriteter som fins i Noreg, og beskrive hovudtrekk ved rettane, historia og levekåra til dei nasjonale minoritetane*

Læreplan i samfunnsfag, kompetansemål etter 7. årstrinn

Det flerkulturelle Norge

Utover dette er det flerkulturelle sterkt framhevet i hele læreplanverket, noe eksemplene under viser.

Møtet mellom ulike kulturer og tradisjoner gir både nye impulser og grunnlag for kritisk refleksjon. Skolen har fått mange elever fra grupper som i vårt land utgjør språklige og kulturelle minoriteter. Utdanningen må derfor formidle kunnskap om andre kulturer og utnytte de muligheter til berikelse som minoritetsgrupper og nordmenn med annen kulturell bakgrunn gir (...)

Generell del av læreplanverket, side 4

- *samtale om etniske, religiøse og livssynsmessige minoriteter i Norge og reflektere over utfordringer knyttet til det flerkulturelle samfunnet*

Læreplan i religion, livssyn og etikk, kompetansemål etter 10. årstrinn

De nasjonale minoritetene er del av det flerkulturelle Norge og kan være aktuelle å trekke inn i opplæringen om dette temaet.

Fordommer og rasisme

Vi vet at mange fra de nasjonale minoritetene er blitt og blir utsatt for fordommer og krenkelser, derfor kan nasjonale minoriteter som tema inngå i arbeidet mot fordommer og rasisme.

Oppfostringen skal motvirke fordommer og diskriminering og fremme gjensidig respekt og toleranse mellom grupper med ulike levesett

Generell del av læreplanverket, side 4

- *gi eksempler på og reflektere over hvordan språk kan uttrykke og skape holdninger til enkeltindivider og grupper av mennesker*

Læreplan i norsk, kompetansemål etter 7. årstrinn

- *gjøre greie for omgrepa haldningar, fordommar og rasisme og vurdere korleis haldningar kan bli påverka, og korleis den einskilde og samfunnet kan motarbeide fordommar og rasisme*

Læreplan i samfunnsfag, kompetansemål etter 10. årstrinn

Norsk historie og språkhistorie

Norges historie er også historien til de nasjonale minoritetene. Deres opplevelser av viktige epoker og hendelser er med på å utvide og nyansere norsk historiefortelling, for eksempel hvordan nasjonsbyggingstiden på 1800-tallet påvirket holdninger og politikk. Det gjelder blant annet fornorskningspolitikken overfor minoriteter.

- *presentere viktige utviklingstrekk i norsk historie på 1800-talet og første halvdel av 1900-talet og beskrive korleis dei peikar fram mot samfunnet i dag*

- *gjøre greie for framveksten av velferdsstaten og beskrive trekk ved Noreg i dag*

Læreplan i samfunnsfag, kompetansemål etter 10. årstrinn

- *gjøre rede for norsk språkdebatt og språkpolitikk på 1800-tallet*
- *beskrive hvordan ulike forestillinger om det norske kommer til uttrykk i sentrale tekster fra slutten av 1700-tallet til 1870-årene og i et utvalg samtidstekster*

Læreplan i norsk, kompetansemål etter Vg2 studieforberedende utdanningsprogram

Det samme gjelder de lidelsene jødene og rom opplevde under den andre verdenskrigen.

- *drøfte årsaker til og verknader av sentrale internasjonale konflikter på 1900- og 2000-talet*

Læreplan i samfunnsfag, kompetansemål etter 10. årstrinn

Sanger, dikt og fortellinger

Sanger, dikt og fortellinger fra de nasjonale minoritetene er en del av vår kulturarv og kan trekkes inn i arbeidet med kompetansemål knyttet til dette.

- *samtale om innhold og form i eldre og nyere sanger, regler og dikt*

Læreplan i norsk, kompetansemål etter 2. årstrinn

- *gi uttrykk for egne tanker om språk, personer og handling i tekster fra ulike tider og kulturer*

Læreplan i norsk, kompetansemål etter 4. årstrinn

Jødene

Hvem er jødene?

Jødene er en av Norges fem nasjonale minoriteter. En jøde er en person som er født av en jødisk mor eller som har konvertert til jødedommen. Å være jødisk betyr å tilhøre en bestemt religiøs gruppe, et folk, en kultur og en historie.

Jødedommen inneholder mange tradisjoner og leveregler, både i hverdagen og til høytidene gjennom året. Hvor mye den enkelte i praksis velger å overholde varierer. Noen knytter sin jødiske identitet mer til kultur, tradisjon og historie enn til religionen. I Norge feirer de fleste de store jødiske høytidene der samling av familien og opprettholdelse av gamle tradisjoner, særlig mat er viktig. De jødiske spisereglene, kosher, overholdes i en del familier, noen følger enkelte av påbudene, ved for eksempel ikke å spise svinekjøtt, mens andre ikke følger noen spesielle regler i kostholdet.

Historie

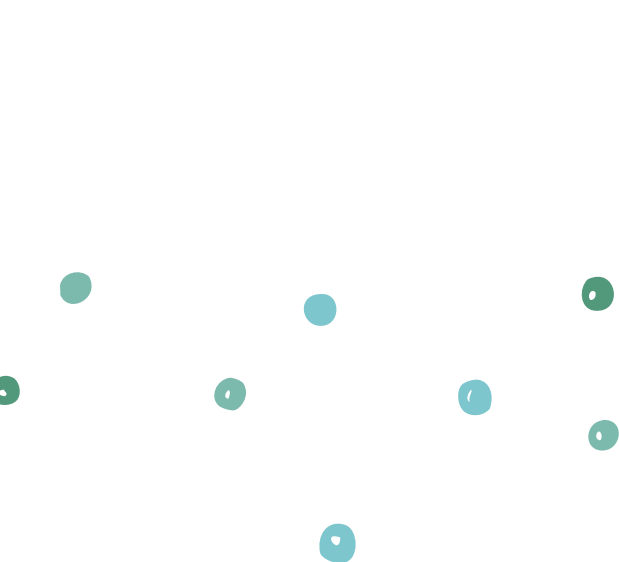
Det jødiske folk er opprinnelig fra Midtøsten, men er blitt spredt over store deler av verden (diaspora). De få med jødisk opphav som slo seg ned i Norge på begynnelsen av 1800-tallet, måtte ha konvertert til kristendommen før eller da de innvandret. Mens danske jøder i 1814 ble innrømmet alminnelige borgerrettigheter, gikk Grunnlovsforsamlingen på Eidsvoll samme år motsatt vei. I en passus i § 2 ble jøder nektet adgang til riket. Jøder som kom til landet uten å kjenne til forbudet i Grunnloven ble utvist umiddelbart og som regel bøtelagt.

Henrik Wergeland har fått mye av æren for at forbudet i § 2 omsider ble opphevet i 1851, seks år etter hans død. I takknemlighet fikk svenske og danske jøder reist et monument over Wergeland på Vår Frelses gravlund i 1849, og initiativtagerne måtte selv søke om innreise-tillatelse da monumentet ble satt opp.

Frem til 1880 var det kun noen få jøder, hovedsakelig handelsborgere fra Danmark og Tyskland, som etablerte seg i Norge. Først fra 1880 og inn i 1920-årene ble den jødiske innvandringen av en viss størrelse. Ca. 1200 personer kom i løpet av disse tiårene fra områdene som

i dag er Litauen, Latvia, Ukraina og det nordlige Polen. De flyktet fra undertrykking, fattigdom, tvungen langvarig militærtjeneste og tidvis grusomme forfølgelser (pogromer). 2–3 millioner jøder forlot Tsar-Russland i denne perioden. De fleste dro til USA og bare et fåtall kom til Norge. Grobunnen ble likevel lagt for et lite, men aktivt jødisk samfunn her i landet.

De fleste jødiske innvandrerne begynte på bar bakke i Norge. Noen få opprettet forretnings- eller håndverksvirksomhet, mange startet som omførselshandlere og noen kom som spesialarbeidere til den norske tobakksindustrien. De fleste bosatte seg i de store byene. I 1892 ble Det Mosaiske Trossamfund opprettet i Kristiania, og i 1905 ble det etablert en jødisk menighet i Trondheim. Institusjonene var viktige for å opprettholde de kulturelle og religiøse tradisjonene. Jødiske ungdomsforeninger, kvinne- og sosialforeninger, begravellesordninger og barne- og aldershjem ble opprettet. Jødene gjorde seg etter hvert gjeldende på stadig flere samfunnsarenaer, og levekårene bedret seg langsomt.

Etter første verdenskrig ble antisemittismen tydeligere også i Norge. Forbudet mot den jødiske slaktemetoden, shechita, (1930) og debatten i forkant, hadde klare antisemittiske undertoner. Norsk asylpolitikk på 1930-tallet var svært restriktiv, og det var vanskelig for jødiske flyktninger å få opphold. Natten mellom den 9. og 10. november i Tyskland i 1938, kalt Krystallnatten, sjokkerte imidlertid mange nordmenn. Ved krigsutbruddet i april 1940 bestod den norske jødiske befolkningen av omtrent 1700 personer, i tillegg til ca. 350–400 jødiske flyktninger fra Mellom-Europa, deriblant rundt 40 barn som hadde kommet hit uten sine foreldre. Mer enn 150, altså nesten 10 %, av de norske jødene deltok i motstandsarbeidet og den militære kampen mot nazismen i årene 1940–1945.

Tiltakene mot jødene i Norge var av begrenset omfang det første krigsåret, men aggresjonen rammet spesielt jødiske flyktninger og familier i små lokalsamfunn. Noen steder ble jøder arrestert, trakassert og mishandlet. Enkelte steder ble forretninger og kontorer som tilhørte jøder, spesielt merket. Jødene var de første som måtte levere inn sine radioapparater. Et yrkesforbud begynte å gjøre seg gjeldende for bl.a. jødiske advokater og kunstnere. I deler av landet ble

jødiske butikker konfiskert. Den anti-jødiske propagandaen økte i intensitet etter at avisene ble underlagt tysk kontroll.

I juni 1941 ble arbeidsføre jødiske menn i Nord-Norge arrestert sammen med statsløse jødiske menn i resten av landet. Jødene i Nord-Norge ble aldri mer sluppet fri. I januar 1942 kunn-gjorde det norske Politidepartementet at alle jøder skulle ha et rødt J-stempel i sine legitimasjonspapirer. Samme år ble § 2 i Grunnloven med innreise- og oppholdsforbud for jøder gjeninnført i sin originale form.

Lynaksjonene høsten 1942

Natten mellom 6. og 7. oktober begynte arrestasjonene av jødiske menn i Trøndelag, og 26. oktober ble jødiske menn i hele Norge – fra 15 år og oppover – arrestert. Quisling-regimet utferdiget to anti-jødiske lover som skulle legalisere aksjonen. En lov som inndro alle jødernes eiendeler til fordel for den norske stat, ble offentliggjort samme dag. Eldste gjenværende medlem i familiene, i praksis kvinnene, ble samtidig pålagt daglig meldeplikt til politiet. Hundrevis av jødiske menn ble arrestert av det norske politiet og ført til arbeidsleirer her i Norge, der mange ble utsatt for overgrep og vold.

Aktiv integreringsvilje

De fleste av de østeuropeiske jødiske innvandrerne opplevde Norge som sitt første fedreland. Dette la grunnlaget for en sterk vilje til å la seg integrere i norsk kultur og livsform – samtidig som de tok vare på sin jødiske kultur og religion. Det var viktig at barna skulle gå på skole og få utdanning, lære seg norsk og få norske venner. Friluftsliv i norsk natur var noe de jødiske familiene raskt tok til seg. Barna fikk gjerne norske fornavn i tillegg til sine jødiske, og noen fornorsket sine etternavn for å gjøre dem mer forståelige i storsamfunnet. Gjennom disse valgene utviklet jødene i Norge en særegen norsk-jødisk identitet, tilpasset norsk kultur og levesett, samtidig som jødiske tradisjoner ble holdt levende.

26. november ble jødiske kvinner, barn, syke og gamle arrestert og fraktet direkte om bord i fangeskipet Donau. I alt 532 jøder fra Norge ble deportert med Donau til Stettin 26. november 1942 og videre til tilintetgjørelsesleiren Auschwitz. Samtlige kvinner og barn ble gasset umiddelbart. I februar 1943 gikk en ny stor transport fra Norge med 158 personer i alle aldre om bord. I alt ble 772 jøder deportert under det norske Holocaust, kun 34 overlevde. Mer enn 1100 jøder fra Norge flyktet til Sverige, et flertall med hjelp av norske redningsmenn.

Etterkrigstiden

Med freden fulgte etter hvert den fryktelige sannheten at nesten alle de deporterte – slekt, familie og venner – aldri ville komme tilbake. De var utslettet i et folkemord uten sidestykke i historien. Ingen var uberørt, mange familier nesten helt utslettet, og etterkrigstiden ble svært tung for de overlevende norske jødene.

Likvidasjonen av jødisk eiendom gjorde etterkrigsårene også svært tunge økonomisk. Mange familier hadde mistet sine forsørgere. Det ble en ekstra tung bølge å oppleve at rettsoppgjøret etter krigen i liten grad fanget opp medvirkningen til arrestasjonene og deportasjonen av de norske jødene. Det gikk også lang tid før

jødernes krigsopplevelser fikk særlig oppmerksomhet i den norske offentligheten. Menighetene i Oslo og Trondheim bygget langsomt opp igjen driften. Ved hjelp av innsamlede midler blant jødene selv ble det reist minnesmerker over ofrene for Holocaust i de to byene. Det jødiske befolkningstallet økte noe som følge av at Norge tok imot tidligere konsentrasjonsleirfanger fra Europa, men mange av disse forlot Norge igjen.

Språk

De første jødiske innvandrerne snakket dansk og tysk, mens jødene fra Øst-Europa brakte med seg jiddish språk og kultur. Mange var raske til å lære seg norsk, ofte gjennom barna som gikk på norsk skole. I hjemmene ble både Ibsen og Shakespeare lest på jiddish, mens menighetsbladet Hatikwoh ble utgitt på norsk. Jiddish ble nærmest utradert med Holocaust, men opplever i dag en revitalisering. Hebraisk er jødedommens religiøse og rituelle språk. For å kunne lese i bønnebøkene har hebraiskundervisning alltid vært en viktig del av norske jøders religi-

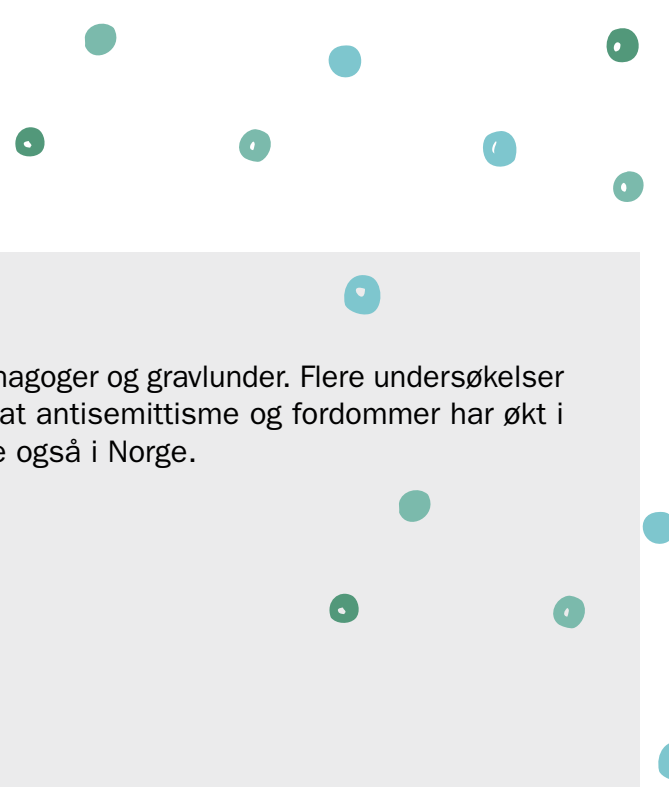
onsopplæring – cheider. Etter Israels opprettelse og nyere jødisk innvandring snakker flere jødiske barn og ungdom hebraisk i Norge i dag.

Jødene i dag

I Norge bor det i dag om lag 1500 jøder, størstedelen i Oslo-området. Det er to jødiske trossamfunn, i Oslo og i Trondheim. Over halvparten av jødene som bor her er medlemmer av trossamfunnene. Mindre grupper og enkeltfamilier bor rundt i landet. Noen er tilknyttet mindre jødiske felleskap, og relativt mange er ikke tilsluttet noen menighet i det hele tatt. I europeisk måle-

Restitusjonsoppgjøret og offentlig beklagelse

I 1998 vedtok Stortinget å foreta et historisk og moralsk oppgjør med den behandlingen norske jøder ble utsatt for under 2. verdenskrig. Oppgjøret var både kollektivt og individuelt og skulle kompensere for den økonomiske likvidasjonen jødene ble utsatt for og for de store manglene i erstatningsordningene i etterkrigsårene. På Holocaustdagen 27. januar 2012 beklaget statsminister Jens Stoltenberg på vegne av den norske stat at arrestasjon og deportasjon av jøder kunne skje på norsk jord og med aktiv deltagelse fra norske politifolk og andre nordmenn.

stokk har jødene i Norge alltid vært en liten minoritet. I dag anslås antallet jøder i verden til å være ca. 14 millioner, hvorav de fleste bor i Israel (ca. 5,9 millioner) og USA (ca. 5,4 millioner).

Jøder i Norge deltar på alle arenaer i norsk kultur- og samfunnsliv. Noen har vært svært synlige i det offentlige rom, som nå avdøde politiker og tidligere stortingspresident Jo Benkow, pianisten Robert Levin og professor Leo Eitinger. Selv om Norge stort sett er et tolerant og inkluderende samfunn, forekommer det tilfeller av hets mot jøder, også mot elever på skolen, og skjending

av synagoger og gravlunder. Flere undersøkelser viser at antisemittisme og fordommer har økt i styrke også i Norge.

En stor takk for god hjelp til:

Sidsel Levin, Jødisk Museum i Oslo

Victoria Coleman, Det Mosaiske Trossamfund i Oslo

Lise Rebekka Paltiel, Det Mosaiske Trossamfund i Trondheim
og Jødisk Museum i Trondheim

Kvener/ norskfinner

Hvem er kvenene/norskfinnene?

Kvenene/norskfinnene er en minoritet med kvensk/norskfinsk kulturbakgrunn og kvensk og finsk språk. Minoriteten omtaler seg selv som *kvener* og *norskfinner*.

For å synliggjøre at det er én nasjonal minoritet, vedtok Stortinget i 2011 at gruppen skal omtales som *kvener/norskfinner*.

Historie

Det kvenske/norskfinske folket har levd på Nordkalotten i uminnelige tider. Deres næringer var sesongpreget og varierte mellom kyst og innland. De drev fiske i hav, elver og vann, og de drev jakt og jordbruk. Kjerneområdet var Bottenviken, langs Tornedalen og nordover til ishavet. Begynnelsen på de kvenske/norskfinske bosettingene i Norge er ukjent, men fra 1500-tallet har vi kvener/norskfinner registrert i skriftlige kilder.

I første halvdel av 1700-tallet økte den kvenske/norskfinske befolkningen i dagens Finnmark og Troms. Befolkningsvekst i Nord-Finland og Nord-Sverige bidro til at flere kvenske/norskfinske bønder begynte å dyrke jorda i dagens nordlige Norge. Krigene mellom Sverige og Russland og perioder med uår og til dels hungersnød i Nord-Sverige og Nord-Finland, bidro også til at folk flyttet. Norske myndigheter ønsket flere permanente bosetninger i de tynt befolkede nordområdene og ga de kvenske/norskfinske bosetterne både rettigheter og skattefordeler. Kvenene/norskfinnene kombinerte jordbruk med fiske langs fjordene i Finnmark og Troms, og de utgjorde jordbrukssamfunn i innlandsstrøk som Karasjok, Kautokeino og Tanadalen. Kvenene/

norskfinnene og samene jaktet og fisket i de samme områdene, og dette medførte både samarbeid og tidvis konflikter.

Antallet kvener/norskfinner økte fra 1820-tallet til omkring år 1900. Dette var nå i større grad knyttet til nyetablert industri. Utvikling av fiskeindustri, ulike typer fiske og gruvedrift skapte økt behov for arbeidskraft. Det kom arbeidsfolk både fra det sørlige Norge og fra de indre delene av Nordkalotten. Ryktene om alle mulighetene førte til at folk med pågangsmot og ressurser slo seg ned i Nord-Norge, og de etablerte ny virksomhet i de eksisterende kvenske/norskfinske lokalsamfunnene.

Kvener/norskfinner utgjorde etter hvert flertallet av innbyggerne i flere bygder, fiskevær og byer. I Finnmark og Troms beholdt kvenene/norskfinnene lenge både språket og andre kulturelle særtrekk, først og fremst fordi enkelte steder var tilnærmet rene kven-/finnbygder, og at det i byene var klare skillelinjer mellom kvenene/norskfinnene og de etniske nordmennene. Disse stedene tiltrakk seg stadig nye kvener/norskfinner, og de hadde nær kontakt med finsktalende i Nord-Sverige og Nord-Finland. Man kan

like gjerne snakke om utveksling mellom områdene på Nordkalotten som migrasjon av kvener/norskfinner.

Rundt midten av 1800-tallet begynte myndighetenes positive innstilling og politikk overfor kvenene/norskfinnene å endre seg, blant annet som følge av nasjonalistiske, rasistiske og darwinistiske tankestrømninger. Det var en opplevd, men ikke reell «finsk fare» der man fryktet at kvenene/norskfinnene ikke ville være lojale mot Norge dersom det russiske imperiet, som Finland var en del av, ville forsøke å innlemme norske områder i sitt territorium. Mange fryktet at også nasjonalistiske bevegelser i Finland ville komme med krav i Norge. Den nye politikken overfor kvenene/norskfinnene hadde mange utslag: Siden mange kvener/norskfinner manglet formelt norsk statsborgerskap, ble flere utvist. Jordsalgsloven av 1902 sa at kun norsk-talende nordmenn fikk rett til å eie land i Finnmark. Myndighetene unnlot bevisst å etablere veier og kommunikasjonslinjer over grensen til Finland for å hindre kontakt mellom kvenene/norskfinnene og Finland. I byggingen av det nye Norge som nasjon skulle pressen, bibliotekene og radioen helst bare formidle norsk kultur, og kvener/norskfinner ble holdt unna offentlige embeter i grensestrøkene. Det å tilhøre det

kvenske folket ble skambelagt og fortiet blant mange. Internatskoler ble etablert med opplæring kun på norsk og med oppgave å drive språklig og kulturell fornorsking av de kvenske/norskfinske skolebarna.

I første del av 1800-tallet fikk mange kvenske/norskfinske elever i praksis opplæring på sitt morsmål. Fra ca. 1870 ble kvensk/finsk redusert til et hjelpespråk i kristendomsopplæringen. I 1936 vedtok Stortinget at kvensk heller ikke lenger var tillatt som hjelpespråk. Selv da kvensk/finsk kun var et hjelpespråk, medførte dette at en del kvenske/norskfinske barn lærte å lese og skrive kvensk/finsk på skolen. Dermed ble det forskjell mellom generasjonene som vokste opp før og etter 1936. I samme takt som språkkunnskapen ble svekket og erstattet med norsk, gikk også kvensk/finsk muntlig mer og mer ut av bruk. Forbudet mot finsk som undervisningsspråk i grunnskolen ble først opphevet i 1980.

Kvenene/norskfinnene gjorde motstand mot fornorskningspolitikken på slutten av 1800-tallet, blant annet ved å utgi finskspråklig avis, opprette boksamlinger med finsk litteratur og forsøke å opprette en egen skole i Vadsø. Arbeidsspråket var mange steder finsk. Likevel

førte politikken og negative holdninger til kvener/norskfinnene til at foreldre sluttet å lære barna sine kvensk eller finsk for å beskytte dem mot diskriminering. Foreldre ble ofte opplyst at flerspråklighet var skadelig for barna. Samtidig mente også flere kvener/norskfinner at det var viktig at barna kunne norsk fordi dette var utdannings- og arbeidslivsspråket i Norge som dermed kunne forberede dem på en framtid i Norge.

På 1960-tallet kunne det virke som om utviklingen gikk i retning av at den kvenske/norskfinske kulturen skulle bli glemt. Fra 1970 økte det internasjonale fokuset på minoritetsfolks rettigheter, og flere interesseorganisasjoner for minoriteten ble etablert i Norge. Norske myndigheter har i dag gått bort fra den gamle fornorskingspolitikken, og har forpliktet seg til å legge til rette for at den kvenske/norskfinske kulturen og språkene skal overleve og videreutvikles. Kommuner som Porsanger og Storfjord har erklært seg som trespråklige og trekulturelle ved å sidestille det norske, det samiske og det kvenske/norskfinske. Statens vegvesen ivaretar det trespråklige i sin stedsskiltning av riksveier flere steder.

Språk

Etter en del debatt anerkjente norske myndigheter i 2005 kvensk som eget språk. Etter å ha ligget brakk som skriftspråk i nærmere 100 år må det nå bygges opp med grammatikk, ordbøker og læremidler. Kvensk er nært beslektet med meänkieli, eller tornedalsfinsk, og er også i slekt med finsk, men skiller seg klart fra disse som eget språk. Kvensk preges av utveksling med norsk og har tatt opp i seg en del norske låneord – særlig knyttet til moderne liv og samfunn.

Kvensk språk er i en svært utsatt situasjon. I stor grad er det bare den eldste generasjonen kvener som snakker det til daglig. Kvensk overføres ikke lenger fra foreldre til barn, men man ser en økende tendens til at besteforeldre nå gir språket videre til sine barnebarn. Ungdom har igjen fattet interesse for og fått muligheten til å lære seg språket. Norskfinnene ser finsk som sitt språk, og det fornyes gjennom migrasjon over flere generasjoner.

Finsk som andrespråk i skolen startet som en prøveordning i 1990, etter å ha vært valgfag på noen skoler. I 1997 ble det laget en egen læreplan for faget, og året etter fikk elever med kvensk/norskfinsk bakgrunn i Finnmark og

Religion

Religionen var og er viktig for mange kvener/norskfinner. Den læstadianske vekelsesbevegelsen slo dype røtter i store deler av det kvenske/norskfinske miljøet på midten av 1800-tallet. Mens den norske kirken som regel forkynte på norsk, og etter hvert utviklet seg til å bli et redskap i statens fornorskingspolitikk, ga læstadianismen kvenene/norskfinnene mulighetene til å ha et religiøst liv på sitt eget språk ved å bruke bibel og salmebok på finsk. Bevegelsen bidrar fortsatt til å bevare språktradisjonene i sine læstadianske samlinger.

Troms lovfestet rett til opplæring etter denne læreplanen i kvensk eller i finsk. Høsten 2013 var det 594 elever som valgte finsk som 2. språk, men det er en stor nedgang siden skoleåret 2001/2002, da det var 1073 elever. Det er fortsatt få læremidler i kvensk, men læremidler er under utvikling.

Kvenene/norskfinnene i dag

Det er usikkert hvor mange kvener/norskfinner det er i Norge i dag, siden vi ikke registrerer personers etnisitet. 10 000-15 000 er et anslag som ofte benyttes i offentlige dokumenter, men det kan være altfor lavt. Antallet som snakker kvensk, er mye lavere og har sunket dramatisk de siste generasjonene. Mange kvener/norskfinner har både samiske og norske slektninger. Evakuering og flytting sørover under og etter 2. verdenskrig gjør at kvenene/norskfinnene nå bor i hele landet.

Til tross for fornorsking er den kvenske/norskfinske kulturen levende. Det er mange som synger kvenske/norskfinske og finske sanger og salmer, spesielt barnesanger. Kvensk/norskfinsk musikktradisjon lever videre. Det er utgitt kvensk skjønnlitteratur og diktsamlinger, og nylig er de første kvenske barnebøkene kommet ut. Kvensk/norskfinsk husflid, håndverk og mat-

tradisjoner blir ivaretatt av ildsjeler og i lokalsamfunnene. Det finnes i dag en rekke kvenske/norskfinske interesseorganisasjoner og institusjoner som har som oppgave å dokumentere og formidle den kvenske/norskfinske kulturen.

Kvenene/norskfinnene har preget den nordnorske kulturen på flere måter, blant annet gjennom særegne byggeskikker. Det såkalte Varangerhuset er en stor trebygning med bolig, stall og fjøs under samme tak. Kvenene/norskfinnene hadde, i likhet med skogfinnene lenger sør, den skorsteinsløse røykovnen. Badstuebading/sauna var og er karakteristisk for kvenene/norskfinnene.

Organisasjoner:

Kvenene/norskfinnene har tre interesseorganisasjoner med noe ulikt syn på egen identitet og språk:

Ruijan Kveeniliitto/Norske kveners forbund

fremhever at kvensk er et eget språk separat fra riksfinsk/finsk. Organisasjonen bruker det kvenske språket og vil primært at all opplæring skal være på kvensk. Ruijan Kveeniliitto/Norske kveners forbund fremhever det kvenske folket som et opprinnelig nordlig folkeslag sammen med kvener/tornedalinger i Sverige og Finland.

Kvenlandsforbundet (KLF)

kaller språket kvenskfinnsk, og ser på kvensk som en dialekt av finsk. Organisasjonen bruker finsk skrivemåte og mener dette er den beste strategien for at språket skal overleve. De mener at finsk skal godkjennes som minoritetsspråk for kvener. KLF ser på kvenene som en urbefolkning i nord.

Norsk-finsk forbund/Norjalais-Suomalainen Liitto

er en landsomfattende interesseorganisasjon for finske etterkommere bosatt i Norge. Organisasjonen har finsk som sitt minoritetsspråk. Betegnelsen norskfinner har vært i bruk av norsk-finske foreninger fra 1920-tallet. Organisasjonen skal fremme og ivareta finsk språk, norskfinnsk og finsk kultur og rettighetene til norskfinner som nasjonal minoritet og finlendere bosatt i Norge. Utover disse interessene har forbundet ingen krav knyttet til status som eget folk, som urfolk eller til næringspolitikk.

En stor takk for god hjelp til:

Hilja Huru, Norske Kveners Forbund
Bjørnar Seppola, Kvenlandsforbundet
Nils Petter Pedersen, Norsk-finsk Forbund
Trygg Jakola, Norske Kveners Forbund
Carita Jansson, Norsk-finsk Forbund

Rom

Hvem er rom?

Når vi snakker om den nasjonale minoriteten *rom*, mener vi romfamilier med langvarig tilknytning til Norge. De har norsk statsborgerskap og bor mer eller mindre permanent i Norge.

Rom ble tidligere betegnet som *sigøynere*. Roma (flertallsform av rom) og *rrom* benyttes også, men *rom* er valgt som den offisielle betegnelsen i Norge. Betegnelsen *romfolk* brukes ofte i media om tilreisende rom fra Romania og Bulgaria.

Historie

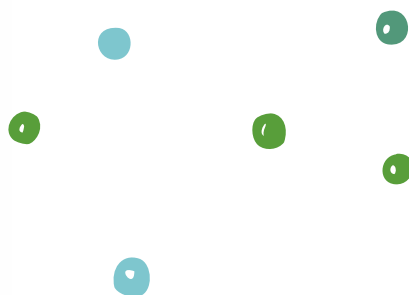
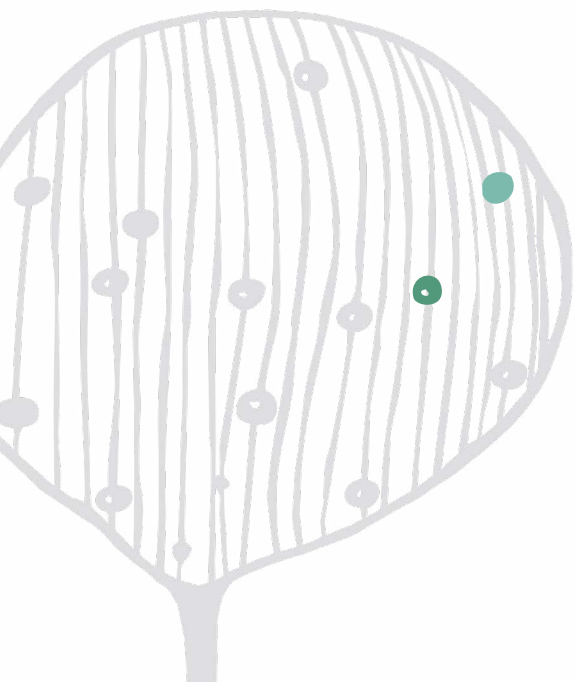
Vi vet ikke mye om den tidlige historien til rom, men opprinnelsen til romanés, språket deres, er stedfestet til India. For 1000–1500 år siden utvandret mange av forfedrene fra Asia til Øst-Europa, særlig til det som i dag er Romania, Balkan og Ungarn. Der ble mange rom holdt som slaver og levde under vanskelige forhold. Noen slaver fikk likevel leve relativt fritt, og de fortsatte med den reisende livsformen. At de var slaver og derfor ikke fikk lov til å gifte seg utenfor folkegruppen, bidro til at rom opprettholdt og tok vare på språket og tradisjonene.

Store omveltninger i Romania i andre halvdel av 1800-tallet førte både til frigiving av slavene og samtidig til stor fattigdom i landet. Mange rom emigrerte til Nord- og Vest-Europa, og også til Norge, i det som kalles Den andre vandringen. Norske rom er etterkommere etter denne vandringen. I Norge var det i starten lite offentlig fokus på de små romfølgene som oppholdt seg i landet, og de fikk som regel være i fred for myndighetene.

På begynnelsen av 1900-tallet kom det krav om stenging av grensene og senere også utvisning av rombefolkningen. Rom ble ikke sett på som tilhørende i Norge, og ble derfor ikke, i samme

grad som for eksempel romanifolket/taterne, målgruppe for fornorskings- og assimileringspolitikken. Mye tyder på at myndighetene regnet med at rombefolkningen ville forlate landet dersom de i tilstrekkelig grad strammet grepet. På 1920-tallet kom det en lovendring som medførte at «sigøinere og andre utenlandske omstreifere» ikke skulle få adgang til riket, samtidig som deres norske pass ble ugyldige. I 1930 hadde livssituasjonen for rom blitt så vanskelig at mange utvandret fra Norge til Frankrike, Belgia og Tyskland. Det skulle vise seg å bli skjebnesvangert for mange av dem, for da de i 1934 prøvde å flykte fra Tyskland til Norge, ble de avvist av norske myndigheter. Flesteparten av disse personene ble senere drept i konsentrasjonsleirene.

Etter krigen opplevde mange rom ikke å bli trodd når de beskrev overgrepene de hadde blitt utsatt for, og de fikk ikke benytte erstatningsordningene som ble opprettet for konsentrasjonsleirfangene. Overlevende etter den gruppen som hadde søkt om å få komme tilbake til Norge i 1934, søkte i løpet av 1950-tallet norske myndigheter om å få innreisetilatelse. Mange av disse var enten født i Norge eller hadde en annen tilknytning til landet, og flere kunne også

dokumentere det med norsk dåpsattest. Alle søknadene ble i utgangspunktet avvist. Etter politisk press og mye medieomtale åpnet til slutt myndighetene for at de fleste av dem kunne få vende tilbake. Først i 1956 ble paragrafen i loverket om særlig innreiseforbud for rom opphevet.

Rom som etablerte seg i Norge etter at innreiseforbudet ble opphevet, fikk en vanskelig livssituasjon. De tradisjonelle næringsveiene var

det ikke lenger behov for, og norske rom var sterkt preget av skjebnen til mange familie-medlemmer i konsentrasjonsleirene. Kontaktutvalget for sigøynerspørsmål ble opprettet i 1962 som et svar på mange roms vanskelige livssituasjon. Vel ti år senere ble Sigøynerkontoret opprettet i Oslo for å koordinere alle tjenestetilbudene på bakgrunn av et initiativ fra rom selv. Det ble blant annet etablert egne barnehager, fritidsklubber og skoleklasser for rom, og mange fikk sine egne boliger. I etterkant

Porajmos (Fortæringen)

Rom ble utsatt for forfølgelse og overgrep av nazistregimet i Tyskland. Det hersket en oppfatning, basert på fordommer og uvitenhet om romkulturen, om at rom hadde en livsstil preget av kriminalitet, alkoholisme og lav seksualmoral, og at de forsømte barna sine. De ble, i likhet med jøder og funksjonshemmede, ansett for å være til skade for samfunnsutviklingen. På slutten av 1930-tallet ble flere tusen rom plassert i arbeidsleirer, der mange ble tvangssterilisert og led som følge av overarbeid og underernæring. I 1941 begynte nazistene å sende titusener av rom til konsentrasjonsleirer. Det er vanskelig å vite hvor mange rom som ble drept i disse leirene, fordi nazistene ikke førte like nøyaktig statistikk over drepte rom som over drepte jøder. Det antas imidlertid at andelen rom som døde i konsentrasjonsleirene var like stor som andelen jøder. Nazistenes forsøk på å utrydde rom omtales av noen rom selv som Porajmos, Fortæringen.

av det såkalte Diamantkuppet, en diamantsvin- del mot Norges Bank utført av personer med rombakgrunn, opplevde rom økte fordommer, og mange flyttet til Sverige. De egne tiltakene over- for rom ble også avviklet i 1991. Det ble hevdet at tiltakene hadde hatt begrenset effekt sett i forhold til ressursbruken, og at rom for frem- tiden kunne benytte seg av det ordinære hjelpe- apparatet.

I ettertid har flere instanser påpekt at det ordinære tjenesteapparatet fungerer dårlig for rom og at myndighetenes kompetanse om rom – og ikke minst tilliten mellom rom og myndig- hetene – ble satt langt tilbake da de avviklet særtilbudene.

Tradisjonelt levesett

De fleste norske rom var omreisende. Mange livnærte seg tidligere som blant annet kopper- og blikkenslagere, hestehandlere og handelsfolk, og de tilbød sine tjenester til folk på landsbygda i områdene hvor de reiste. I tillegg tjente noen til livets opphold som spåkoner, musikanter og tiggere. I motsetning til mange andre reisende var rom katolikker.

Det omreisende levesettet bidro til roms særegne kultur. Folk på landsbygda kjente igjen rom på deres særegne dans og musikk, og på damenes særegne klesstil med lange skjørt og store smykker.

Språk

Rom kaller språket sitt romanés som betyr «på romvis». Det kan klassifiseres som et indo-europeisk språk som har tatt opp i seg ord fra alle områder hvor rom har oppholdt seg over tid. Romanés, i motsetning til romani, som er språket til det norske romanifolket/taterne, er preget av at det har utviklet seg i områder hvor rom har utgjort en betydelig andel av befolkningen, og det er derfor i liten grad blitt grammatisk påvirket av europeiske språk. Norske rom har romanés som morsmål, og de bruker norsk bare i møte med nordmenn. Romanés er en viktig del av roms identitet, og mange har klart å beholde språket til tross for forsøk på utryddelse under andre verdenskrig og Norges politikk i etterkrigstiden. Rom fra ulike land forstår hverandre, og reiseperiodene på tvers av landegrenser bidrar til at rom bevarer språket sitt.

Rom har i mesteparten av sin historie vært et skriftløst folk, og derfor har fortellerkunsten alltid vært høyt verdsatt. Både deres historie og andre former for viktig kunnskap har blitt formidlet gjennom muntlig overlevering fra generasjon til generasjon.

Rom i dag

Antallet rom som i dag har tilhørighet til Norge, er usikkert, men det kan være mellom 500 og 750, og de fleste bor i Oslo-området. Rom utsettes for en del diskriminering på boligmarkedet, og mange har vansker i yrkeslivet. De fleste norske rom har fått liten skolegang. Mange har vært og er redde for at skolen og barnehagen som institusjoner vil forsøke å fornorske eller overta omsorgen for barna deres. Den reisende livsformen kan også være vanskelig å kombinere med en sammenhengende skolegang. Minoriteten selv mener det er særlig viktig at utdanningssektoren har forståelse for den reisende livsformen og den historiske utryggheten som er knyttet til å sende barna i barnehage og på skole.

De fleste norske rom er uformelt organisert i noen få storfamilier som løst ledes av familieoverhoder, ofte den eldste mannen i familien. Tilknytningen til familien er sterk, og storfamilien utgjør det viktigste sosiale, økonomiske og politiske grunnlaget for livet til de fleste rom. Familien tilbyr omsorg, beskyttelse og sosialt sikkerhetsnett, og krever sterk lojalitet blant medlemmene. For de fleste rom er det viktig å opprettholde den tradisjonelle reisende livs-

formen, både av økonomiske årsaker og for å holde kontakten med familie og slekt i resten av Europa. Derfor er det vanlig å bo i leiligheter deler av året, gjerne om vinteren, for så å reise rundt i Norge og Europa om våren, sommeren og høsten. I dag reiser norske rom med moderne campingvogner, og det er ofte storfamilier eller hele familiegrupper som reiser sammen. Men enkelte har sluttet å reise og er bofaste hele året.

Viktige begreper i roms moralsystem er mahrime (rituell urenhet knyttet til for eksempel mat og hygiene), paciv (ære) og lazav (skam). De fleste rom skiller klart mellom hvem som er rom, og hvem som ikke er det; de sistnevnte omtales

som gazje. Konflikter mellom rom kan løses ved at de behandles i en kris, et rådsmøte der nøytrale domsmenn, kalt krisinatori, mekler mellom partene og finner en løsning. I dag har rom modernisert klesstilen, men den viser fortsatt hvem rom er. Så lenge de er ugifte, kan jentene gå i bukser, men etter at de har giftet seg, går de aller fleste i skjørt.

Rom er et kunnskapsrikt folk, som er stolt av identiteten, språket og kulturen, og de ønsker å bli møtt med respekt.

En stor takk for god hjelp til:

Natalina Jansen, Romtiltaket på Skullerud og
International Romani Unions representative in Norway
Robert Lorentsen, Romtiltaket på Skullerud og Club Romano
Andreas Müller, Den norske Romforening

Romanifolket/ taterne

Hvem er romanifolket/taterne?

Den nasjonale minoriteten *romanifolket/taterne* ble første gang dokumentert i Norden på 1500-tallet. Minoriteten har blitt omtalt med en rekke ulike navn. Det er ulike syn innad i gruppen om hvorvidt *tater* eller *romanifolk* skal brukes. Derfor omtales minoriteten som *romanifolket/taterne*.

Reisende og vandriar er andre betegnelser gruppen bruker. Personer fra romanifolket/taterne som reiste og bodde i båt, kalles *kystreisende*. Man antar at det er flere tusen personer av romanifolket/taterne i Norge i dag.

Historie

Romanifolket/tatere har trolig forfedre som vandret fra Asia til Øst-Europa en gang etter det første tusenårsskiftet. Forfedrene til romanifolket/taterne spredde seg utover store deler av Europa i en migrasjon kalt Den første vandringen. På 1500-tallet ble romanifolket/taterne for første gang omtalt i Norden. De første fra romanifolket/taterne ble godt mottatt, men dette endret seg imidlertid med reformasjonen i 1536.

Siden romanifolket/tatere var omreisende, ble de sett på som vanskelige å skattlegge og øve myndighet over. Myndighetene betraktet dem derfor som uønsket i samfunnet. Kongen utstedte i 1536 de første utvisningsordrene og noen år senere lyste han romanifolket/taterne fredløse. Drøye 50 år senere ga den daværende kongen ordre om at alle såkalte «omstreifere» skulle fanges og deretter henrettes. Denne ordren rammet også romanifolket/tatere. Senere ble det innført passtvang for romanifolket/taterne for å hindre dem i å være omreisende. For romanifolket/taterne selv var det også alvorlig at kirken nektet å døpe og vie dem og å begrave dem i signet jord. De første tukthusene som ble opprettet på 1700-tallet var innrettet på romanifolket/taterne og omstreifere.

1800-tallet var preget av den framvoksende nasjonalismen med tankene om én nasjon og ett folk – med lite plass for å være annerledes. Overgrepene fortsatte, men i form av en fornorskingspolitikk. Vergerådsloven av 1896 gjorde det mulig for det offentlige å frata alle reisende barna deres, og løsgjengerloven av 1900 kriminaliserte den reisende livsformen fordi den ble ansett for å være en «plage» og en «fare for rettssikkerheten». Dyrevernsloven av 1951 forbød romanifolk/tatere å reise med hest.

Den nye arvelæren fikk stor innflytelse i Norge og på norsk politikk fra 1920-tallet og den rammet romanifolket/taterne hardt. Sammen med blant annet alkoholikere, kriminelle og såkalte «åndssvake» ble romanifolket/taterne sett på som bærere av uønsket arvemateriale. Steriliseringsloven av 1934 åpnet for tvangssterilisering av mennesker som hadde en alvorlig sinnslidelse, som var sjelelig svekket eller i høy grad hemmet i sjelelig utvikling. Det er dokumentert at fram til 1977 ble minst 125 nordmenn av reisende slekt sterilisert med hjemmel i denne loven, og romanifolket/tatere ble sterilisert uten hjemmel i loven. Flere av disse fikk fysiske og psykiske sår, og flere begikk i ettertid >

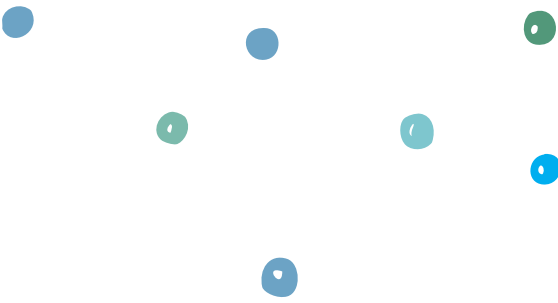
Tradisjonelt levesett

Romanifolket/taterne har alltid vært et vandrende folk. Den reisende livsformen har vært, og er fortsatt viktig for både økonomi og identitet. De reiste fra bygd til bygd og solgte varer og tilbød håndverkstradisjoner. Om sommeren slo de seg ned på sletter, viker og holmer, og om vinteren fikk de ofte lov til å sove på låver, i staller, stabbur og på loft hos gjestfrie bønder. Hest og vogn ble mye brukt om sommeren og sleder om vinteren. Flere brukte også båt som framkomstmiddel og reiste langs kysten, der de tilbød varene og tjenestene sine til kystbefolkningen. En del av de kystreisende hadde fast bosted om vinteren og reiste om sommeren.

Romanifolket/taterne og kunnskapene dere sies å ha vært og er viktig for mange bondesamfunn. Det var store forskjeller i hvor godt de ble behandlet av de fastboende. Noen steder var de velkomne, andre steder ble de jaget vekk. Fordi romanifolket/taterne reiste rundt, ble de sentrale nyhetsformidlere. De var kjent for å være dyktige håndverkere og endret virksomheten sin i takt med skiftende markedsbehov. Blikkenslageri, kjeleflikking, sølvsmedarbeid, knivsløyd, og fortinning var tjenester de fastboende gjerne kjøpte av romanifolket/taterne. Etter hvert ble lagging og montering av takrenner en viktig inntektskilde, særlig etter at produksjonen av kakeformer, kjeler, kanner og lignende ble tatt over av industrien på 1900-tallet.

Kvinnene produserte ofte husflidsartikler og solgte småvarer. Romanifolket/taterne var kjent for å ha god kunnskap om dyrehold, og de drev ofte med hestehandel på de mange lokale markedene. I tillegg reparerte mange av dem klokker og småmekanikk, og handlet med sølv, gull og ulike antikviteter.

Musikk og sang var og er viktig for romanifolket/taterne. Spellemenn av reisende slekt var populære landet over, og de har bidratt til å forme og bevare norsk folkemusikk. Kunsthåndverk var viktig for romanifolket/taternes økonomi. Mye av det vi tenker på som særnorske kunstformer, som produksjon av søljer og kniver, har blitt påvirket av kunstnere av romani-/taterslekt. Spådomskunst var en vanlig inntektskilde blant kvinner. Klesdrakten bar, i likhet med klærne til de fastboende, preg av det som til enhver tid var mulig å få tak i, men hadde også noen særtrekk. Kvinnene bar gjerne flere lag med lange skjørt, fargerikt sjal, stor sølje og andre smykker. Romani-/taterkvinner dekket til håret med sin diklo, et hodetørkle knyttet på en spesiell måte. Kvinnene oppbevarte verdisakene i en løslomme under skjørtet, kalt posikka. Mennene gikk ofte med hatt eller andre hodeplagg, vest med sølvknapper, klokkekjede og knappbelte med kniv. De hadde også et fargerikt halstørkle, holdt sammen med en stor og tung ring av edelt metall.

-
- > selvmord. Det foregikk også lobotomering av romanifolket/tatere, og det har forekommet dødsfall.

Fra 1897 overlot staten arbeidet med å «fornorske» romanifolket/taterne til en privat forening, mest kjent som Norsk misjon blant hjemløse. Misjonen drev barnehjem, skoler og arbeidskolonier for romanifolket/taterne med et uttalt formål om å utslette romani-/taterkulturen. Et viktig virkemiddel var å ta barna fra foreldrene deres for å oppdra dem som «gode kristne» og bofaste nordmenn på barnehjem. Til sammen ble minst 1500 barn fjernet fra foreldrene sine, og vokste ofte opp uten å kjenne sin reisende bakgrunn. Mange av disse barna har blitt utsatt for vold og overgrep. I tillegg ble over hundre familier av romani-/taterslekt sendt til Svanviken arbeidskoloni på Nordmøre for å bli «avvent» fra sin tradisjonelle levemåte og for å bli «gode kristne». Under trussel om at barna ville bli tatt fra dem, ble romani-/taterfamiliene nektet å snakke romani, bruke tradisjonelle klær eller drive tradisjonelt håndverk. De fikk ikke lov til å ha besøk av slektninger. Norsk Misjon for hjemløses arbeid på Svanviken Leir fortsatte helt fram til 1989.

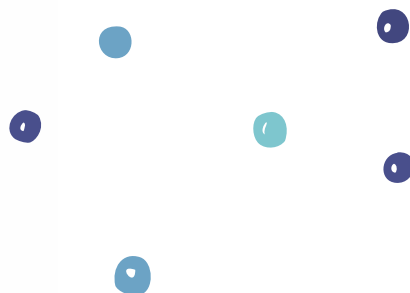
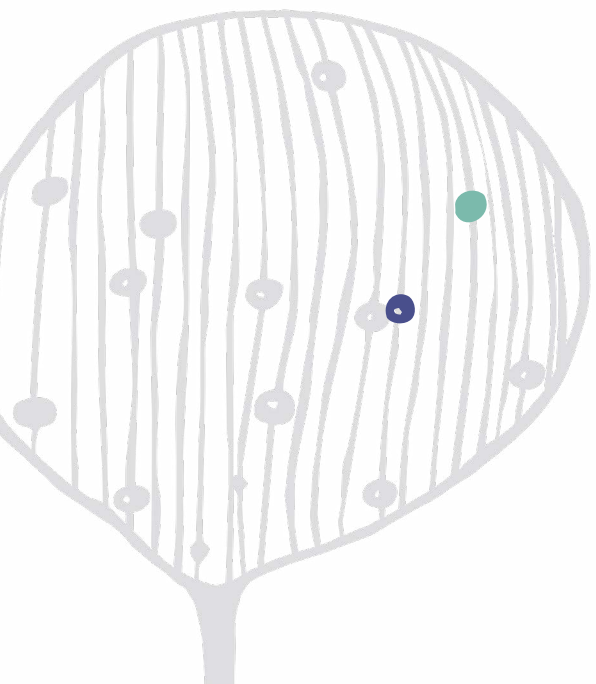
Språk

Norsk romanispråk har utviklet seg fra det språket romanifolket/taterne snakket da de kom hit på 1500-tallet. Gradvis har språket endret seg i retning av det som kalles kodeveksling, der norsk fungerer som grammatisk ramme, mens de fleste ordene som brukes, er romani. Det er vanlig å blande inn en del norske ord.

Fornorskingspolitikken førte til at en stor del av romanifolket/taterne mistet språket sitt, men romani er likevel en viktig del av norsk romani-/taterkultur. Romani var tidligere kun et muntlig språk. Det er startet arbeid med å systematisere og normere språket til et skriftspråk.

Romanifolket/taterne i dag

Etter hvert som industrien tok over stadig nye produksjonsområder, forandret romanifolket/taterne mye av sitt økonomiske grunnlag. I de senere årene har mer moderne handelsvirksomhet, for eksempel kjøp og salg av antikviteter og skrapmetall samt håndverkstjenester blitt en viktig inntektskilde for noen, mens andre har ordinært lønnet arbeid. De aller fleste romanifolk/tatere har fast bopel i dag, men mange opprettholder reisekulturen og reiser i deler av året.

Det er ulikheter innad i gruppen når det gjelder i hvilken grad de ønsker å vektlegge den delen av sin egen bakgrunn som har med romanifolket/taterne å gjøre. Mange har vokst opp i et samfunn der romanifolket/tatere har blitt undertrykket og hvor ord som «tater», «fark», «splint» og «fant» har blitt brukt som skjellsord og nedsettende begrep. Noen er redde for at økt fokus på romanifolket/taterne skal føre til ny undertrykking. Andre identifiserer seg sterkt som romanifolket/tatere, og har blant annet engasjert

seg i organisasjoner som jobber aktivt og forebyggende for å fremme romanifolket/taternes interesser og holde tradisjonene i hevd. Etter noen spede forsøk på organisering, ble Romanifolkets Landsforening (RFL) etablert i 1995, som etter hvert skiftet navn til Taternes Landsforening. Senere er flere organisasjoner opprettet som Landsorganisasjonen for romanifolket, Romanifolkets Kystkultur og Romanifolkets Riksforbund.

Offentlig beklagelse og oppreisning

I februar 1998 ba norske myndigheter offisielt om unnskyldning for hvordan romanifolket/taterne har blitt behandlet. Romanifolket/Taternes kulturfond forvalter midler som blant annet går til prosjekter som fremmer romanifolket/taternes kultur og tradisjon. Glomdalsmuseet i Elverum har en avdeling, som heter Latjo Drom, for dokumentasjon og formidling av romanifolket/taternes kultur og tradisjon, og den er åpen for publikum. I januar 2011 oppnevnte regjeringen, i etterkant av oppfordringer fra Helsingforskomiteen og organisasjonene for romanifolket/taterne, et granskningsutvalg. Utvalget skal undersøke politikk og tiltak overfor romanifolket/taterne fra myndigheter, organisasjoner og virksomheter siden midten av 1800-tallet og frem til i dag, og følgene av dette. Arbeidet blir avsluttet i mai 2015.

Mange av romanifolket/taterne har fått mangelfull skolegang. Barn av romanifolket/taterne har opplevd å bli mobbet og trakassert på grunn av etnisk opphav og fremmedfrykt både av lærere, andre elever og foreldre. Dette har ført til at mange er skeptiske til skolen som institusjon. Deler av minoriteten preges fortsatt av ujevnt oppmøte på skolen og betydelig frafall fra opplæringen, ofte allerede på grunnskolenivå. Mange er opptatt av at barna får en bra utdan-

nelse og skolegang. Representanter for minoriteten selv har påpekt at det er viktig at skolen har forståelse for både den historiske utryggheten forbundet med å sende barna på skole og den reisende livsformen som mange opprettholder.

En stor takk for god hjelp til:

Jim Karlsen, Romanifolkets Riksforbund
Jim Rickhard Hartmann, Romanifolkets Riksforbund
Anna Gustavsén, Taternes Landsforening
Holger Gustavsén, Taternes Landsforening
Lennart Karlsen, Taternes Landsforening
Wilhelm Holm, Landsorganisasjonen for Romanifolket
Vivian Voldhaug, Landsorganisasjonen for Romanifolket
Inger Kvennodd, Landsorganisasjonen for Romanifolket
Alvin Eilertsen Viborg, Romanifolkets Kystkultur

Skogfinnene

Hvem er skogfinnene?

Minoriteten heter *skogfinner* fordi de er etterkommere etter finske innvandrere som bosatte seg i områder med barskog. De første skogfinnene kom til Norge tidlig på 1600-tallet. Man regner med at det finnes flere hundre personer som anser seg selv som skogfinner i Norge i dag. I tillegg til betegnelsen *skogfinner* omtaler også en del personer seg som *finner*.

Kvæner ble tidligere ofte brukt som en fellesbetegnelse på dem man anså som finnættede i Norge, inkludert skogfinnene. Dette bidro til å usynliggjøre skogfinnene som egen etnisk gruppe, med en egen innvandringshistorie i Norge. Helt opp til 1990-tallet finnes eksempel på at myndighetene regnet skogfinnene som en sørnorsk gruppe av kvenene i Norge. Mer kunnskap om skogfinnene og kvenene/norskfinnene viser imidlertid at de er forskjellige folkegrupper.

Historie

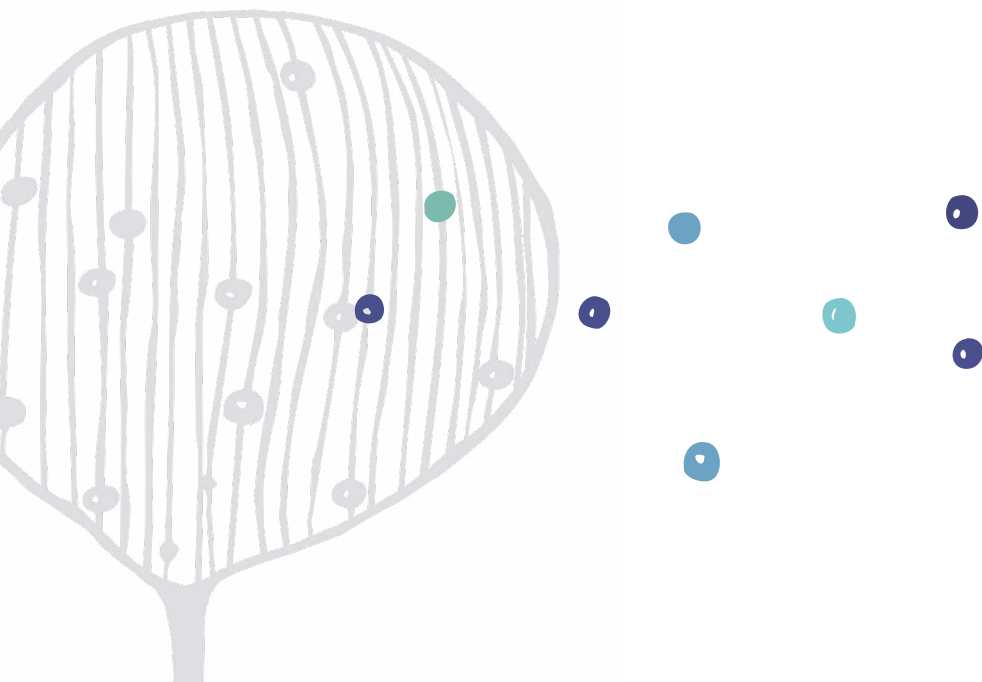
Skogfinnene kom opprinnelig fra Finland, særlig fra Savolaks-området, der de livnærte seg som svedjebrukere. Mot slutten av 1500-tallet var området overbefolket i forhold til skogressursene for å kunne drive svedjebruk. Mange så seg derfor om etter nye skogområder for å kunne fortsette med svedjebruk. Dessuten var Finland en del av Sverige på denne tiden, det var krig mellom Sverige og Russland og år med hungersnød. Dette var også medvirkende til at skogfinner flyttet fra området.

Hertug Karl av Värmland (senere Karl IX av Sverige) inviterte skogfinner til å bosette seg i Värmland – flere innbyggere kunne øke skatte-

inntektene. Antallet skogfinner i Sverige økte raskt, og etter hvert ble det konflikt mellom skogfinnernes bruk av skogarealer til svedjeformål og andre interesser for skog. Bergverksindustrien var i sterk vekst, og myndighetene prioriterte behovet for tømmer til jernverkene og sagbrukene. Det ble derfor forbud mot å drive svedjebruk på annen mark enn den man selv hadde eiendomsretten til. Fra 1630-tallet begynte skogfinnene å flytte over grensen til Norge. Skogfinnene bosatte seg særlig i skogområder som var ubebodd av nordmenn. Finnskogen, fra Trysil i nord til de sentrale delene av Østfold i sør, ble det største sammenhengende området. Noen vandret lenger inn i landet og

Svedjebruk

Skogfinnene drev *svedjebruk* i granskog. Alt av trær i et utvalgt skogområde ble felt og fikk så ligge og tørke et år eller to, før området ble brent. I det næringsrike askelaget ble det sådd svedjerug – en toårig rugsort. Denne måten å dyrke denne rugsorten på ga svært store avlinger, sammenlignet med norske bønders avlinger av bygg og havre i åkerbruk. Det ble som oftest tatt bare én avling på hver svedje. Derfor tok svedjebrukere stadig nye skogarealer i bruk.

ryddet boplasser vest for Glomma, blant annet i Eidsvollstraktene, Osломarka, Drammensmarka, Aurskog-Høland, Hurdal, på Hadeland, Ringerike, Romerike og øst i Telemark. Etterkomere etter skogfinnene finnes derfor i dag først og fremst i disse områdene, men på slutten av 1700-tallet bosatte det seg skogfinner fra Trysil også i Verdal i Nord-Trøndelag. Med den store fraflyttingen som har vært fra utkantområder de siste hundre årene, er skogfinnene i dag jevnt

spredt over det meste av Østlandet og i enda videre geografi.

Allerede etter få år kom svedjebruket også i Norge i konflikt med andre interesser for skog, i første rekke behovet for tømmer til sagbruksindustrien. I tillegg ble de såkalte løsfinnene, som hovedsakelig var skogfinner uten fast bosted, sett på som problematiske for myndighetene, blant annet fordi de var vanskelige å

Tradisjonelt levesett

I tillegg til svedjebruket hadde skogfinnene flere kulturtradisjoner som var annerledes enn i norsk kultur. Dette gjaldt blant annet byggeskikken. Som bolighus hadde skogfinnene røykstuer som ble varmet opp med store røykovner uten skorstein. Røykovnene ga svært god varmeutnyttelse, og skogfinnenes røykstuer var mye mer varmeeffektive enn de vestnorske røykstovene. I tillegg hadde hver gård røykbadstue for badstubad, og i svedjebrukstiden hadde mange gårder rier, et spesielt tørkehus for rugavlingene. Både badstuer og rier varmes med røykovner. Skogfinnene var dyktige på å utnytte materialer fra skogen. Fletting av bjørkenever har lange tradisjoner hos skogfinnene og synes å ha kommet til Østlandet med tilflyttingen av skogfinnene. Av neverfletting laget de både konter (ryggsekker), sko og en rekke andre bruksgjenstander. Særegne mattradisjoner og en rik sang- og musikktradisjon med røtter i gammel finsk runesang kjennetegner også deres kultur.

skattlegge. Kongen beordret derfor løsfinnene til å bli bofaste og oppføre seg som nordmenn. Som følge av strengere begrensninger for å drive svedjebruk, gikk skogfinnene etter hvert over til å bli rene åkerbrukere. Men ulovlig svedjebruk fortsatte til inn på 1800-tallet i de dype østlands-skogene der myndighetenes kontroll var mindre.

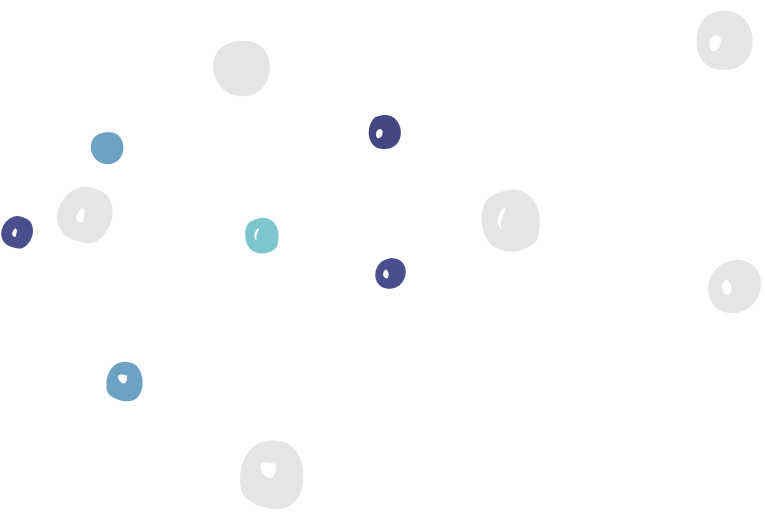
Myndighetene registrerte skogfinnene med etternavn basert på fars fornavn i stedet for deres

finske slektsnavn, og i arkivene ble også fornavnene fornorsket. Slik forsvant den finske navnekulturen – noe som gjør at det er vanskelig å identifisere dem som skogfinner i f.eks. kildemateriell for slektsgranskning. Nasjonsbyggingstiden etter 1814 var preget av fornorskingspolitikk og negative holdninger overfor minoriteter, deriblant også overfor skogfinnene. Møtet med skolevesenet der all undervisning foregikk på norsk, var traumatisk for mange.

Religion

Sverige, og da også Finland, hadde allerede på 1500-tallet gått over til protestantismen, og derfor tilhørte skogfinnene samme religion og trossamfunn som bygdefolket i de områdene de kom til i Norge.

Skogfinnene har ofte blitt forbundet med magi og mystikk. Skogfinnenes bruk av magi har bakgrunn i den sjamanistiske naturoppfatningen som er felles for finsk-ugriske kulturer, og er ingen religion som, for skogfinnene, var i konflikt med en offisiell religion. Den sjamanistiske magien ble utøvet gjennom ritualer, besvergelses og symboler, og ble brukt for å helbrede sykdom og som beskyttelse mot onde makter. Skogfinnenes runesanger kunne være både religiøse og historieformidlende.

Flere skogfinske foreldre sluttet derfor å snakke finsk i hjemmet slik at barna skulle lære norsk. Det å ha finske aner ble oppfattet som negativt, og mange gjorde sitt beste for å skjule og undertrykke sitt kulturelle og etniske opphav. Mye av det skogfinske ble fortiet på første halvdel av 1900-tallet.

Takket være stor innsats fra mange skogfinner fra 1940-tallet og utover, opplever den skogfinske kulturen i våre dager et oppsving. Statusen som nasjonal minoritet og endringen i myndighetenes minoritetspolitikk bidrar til denne utviklingen. Siden 1970 har Finnskogdagene blitt arrangert årlig på Svullrya i Grue kommune i Hedmark, der skogfinske kulturtradisjoner vises fram for besøkende. I 1999 ble det opprettet en skogfinsk interesseorganisasjon, Skogfinske Interesser i Norge, og siden 2005 har Norsk Skogfinsk Museum i Grue kommune oppnådd mye innen vern av skogfinske kulturminner.

Språk

Skogfinnene snakket opprinnelig finsk, nærmere bestemt en 1600-tallsdialekt fra Savolaks. Etter at de flyttet fra Finland, fulgte de ikke utviklingen av det finske språket i Finland. Derfor bevarte de i høy grad språket slik som det var da de utvandret. For å kunne snakke med den norsk-språklige befolkningen i områdene der de bosatte seg, lærte skogfinnene seg norsk og var derfor i mange tilfeller tospråklige. Helt fram til langt inn på 1900-tallet ble det snakket skogfinsk på Finnskogen, men språket døde så ut. Viktige medvirkende årsaker til at språket døde ut var at barna måtte snakke norsk på skolen og at kirken kun brukte norsk.

Skogfinnene snakker i dag norsk, men noen skogfinske enkeltord er fortsatt i bruk på Finnskogen, i tillegg til mange hundre skogfinske stedsnavn. Noen stedsnavn er helt skogfinske, mens andre er sammensatt av skogfinske og norske ledd, for eksempel Mostalamb (svart + tjern) og Hokkavika (første ledd betyr ulv). Mange finske personnavn er fortsatt i bruk, og noen tar tilbake finske etternavn. På Finnskogen er det fremdeles noen personer som snakker norsk med et tonefall som stammer fra det skogfinske språket.

Skogfinnene i dag

Mange føler sterk kulturell tilhørighet til det skogfinske, mens andre skogfinner opplever at forskjellene mellom det norske og det skogfinske er ganske utvasket. Noen ønsker ikke å stå fram med sin skogfinske bakgrunn, eller de ønsker ikke å betegne seg som skogfinner.

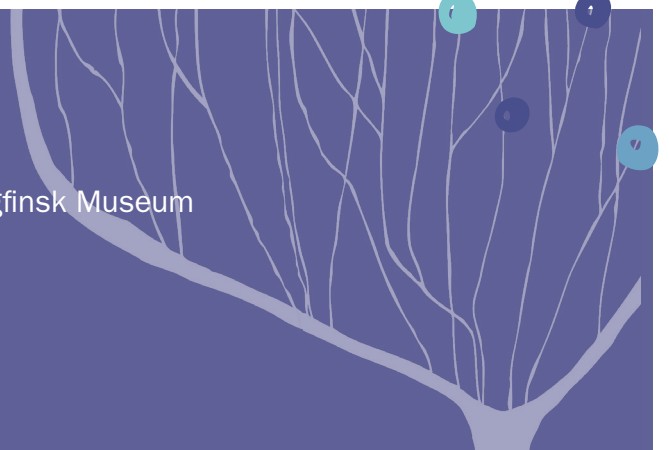
Skogfinner markerer sin kulturelle tilhørighet på ulike måter. Noen deltar aktivt i organisasjoner og foreninger, mens andre arbeider aktivt med å dokumentere historie, tradisjoner, håndverk mm. i samarbeid med museer og historielag. Mange driver slektsforskning, og det er økende interesse for å ta i bruk finske personnavn/for-

navn. I de senere tiårene er det skrevet og utgitt mange bøker om skogfinsk kultur og historie, og skogfinske matlagings- og håndverkstradisjoner videreføres av nye generasjoner. Det er designet en egen finnskogbunad, og bevarte skogfinske runesanger er spilt inn og utgitt på CD. I tillegg til museene og historielagene, spiller Finnskogdagene en viktig rolle i å synliggjøre den skogfinske kulturarven for resten av det norske samfunnet. Selv om skogfinnene ikke lenger driver svedjebruk, ikke bor i tradisjonelle røykstuer eller snakker skogfinsk, blir tradisjoner likevel videreført.

En stor takk for god hjelp til:

Birger Nesholen, Skogfinske interesser i Norge og Skogfinsk Museum

Kapittelet om jødene

Banik, Vibeke Kieding og Irene Levin:
Jødisk liv i etterkrigstiden. Integrering og egenart, Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge
red. Anne Bonnevie Lund og Bente Bolme Moen
• Tapir Akademisk Forlag, 2010, s. 181–196

Bruland, Bjarte:
Det norske Holocaust: forsøket på å tilintetgjøre de norske jødene
• Holocaustsenteret, 2008

Bruland, Bjarte:
Norske jøder – historie og kultur, Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge
red. Anne Bonnevie Lund og Bente Bolme Moen
• Tapir Akademisk Forlag, 2010) s. 71–84.

Eriksen, Trond Berg, Håkon Harket og Einhart Lorenz med bidrag fra Terje Emberland og Izabela A. Dahl:
Jødehat: antisemittismens historie fra antikken til i dag
• Damm, 2005

Johansen, Per Ole:
Oss selv nærmest: Norge og jødene 1914–1943
• Gyldendal, 1984

Jødisk museum:
Hva hendte i Norge. Shoah og de norske jødene
• Jødisk museum, 2012

Mendelsohn, Oskar:
Jødernes historie i Norge gjennom 300 år, to bind
• Universitetsforlaget, 1969, 1986.

Mendelsohn, Oskar:
Jødene i Norge: historien om en minoritet
Dette er en forkortet skoleutgave av tobindsverket over.
• Universitetsforlaget, 1992.

Sachnowitz, Herman:
Det angår også deg, fortalt til Arnold Jacoby
• Cappelen, 1976

Store norske leksikon:
Jødene (SNL AS)
• <http://snl.no/j%C3%B8der>
[Lesedato 15.03.2014]

Kapittelet om kvenene/norskfinnene

Eriksen, Agnes:
Kummitus ja tähti-poika 1 og 2
Barnebøker på kvensk og norsk
• Ruija forlag, 2011

Eriksen, Hans Kristian:
Vandrere i grenseland
• Tiden, 1973

Eriksen, Hans Kristian:
Flukten til havet
• Tiden, 1985

Eriksen, Knut Einar og Einar Niemi:
Den finske fare: sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940
• Universitetsforlaget, 1981

Kjelstadli, Knut (red.):
Norsk innvandringshistorie. I kongenes tid, 900–1814
• Pax forlag, 2003

Kjelstadli, Knut (red.):
Norsk innvandringshistorie I nasjonalstatens tid, 1814–1940
• Pax forlag, 2003

Kristiansen, Steinar og Bjørn Hvinden:
Kunnskapsbehov og strategi for kunnskapsutvikling om nasjonale minoriteter Rapport fra en forskningskonferanse og forslag til oppfølging
• NOVA, 2007

Lindgren, Anna-Riitta:
«Kvensk i Norge», De mange språk i Norge: flerspråklighet på norsk
red. Tove Bull og Anna-Riitta Lindgren
• Novus Forlag, 2009

Niemi, Einar:
Kvenene – Nord-Norges finner. En historisk oversikt, Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge
red. Anne Bonnevie Lund og Bente Bolme Moen
• Tapir Akademisk Forlag, 2010, s. 33–52.

Niemi, Einar:

Kvenene – Fra innvandrere til nasjonal minoritet, Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge
red. Anne Bonnevie Lund og Bente Bolme Moen

- Tapir Akademisk Forlag, 2010, s. 143–62.

Niiranen, Leena:

Finsk som andrespråk i norsk skole – fagets historie og dagens utfordringer

- Høgskolen i Finnmark, 2011

Ryymin, Teemu og Jukka Nyysönen:

Synliggjøring, assimilering, agens,

Fortellinger i samisk og kvensk historie

Fortalt fortid: norsk historieskriving etter 1970

red. Jan Heiret, Teemu Ryymin og Svein Atle Skålevåg

- Pax Forlag 2013

Store norske leksikon:

Kvener (SNL AS)

- <http://snl.no/kvener>
[Lesedato 15.01.2014]

Kapittelet om rom

Engebrigtsen, Ada og Hilde Lidén:

Å finne sin plass som minoritet

– Rombefolkningen i Norge i dag,

Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge

red. Anne Bonnevie Lund og Bente Bolme Moen

- Tapir Akademisk Forlag, 2010, s. 199–211.

Lidén, Hilde og Ada Engebrigtsen:

De norske rom – og deres historie,

Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge

red. Anne Bonnevie Lund og Bente Bolme Moen

- Tapir Akademisk Forlag, 2010, s. 87–96.

Rosvoll, Maria og Natasha Bielenberg:

Antisiganisme, stereotyper og diskriminering

av rom, Holocaustsenterets skriftserie

- Holocaustsenteret, 2012

Skogaas, Peder og Kåre Lilleholt:

En for hverandre. Sigøynene Milos Karoli

og Frans Josef forteller

- Gyldendal, 1978

Skrede, Torill Thorson:

Skyld ikke på oss!

- N.W. Damm og søn, 1978

Store norske leksikon:

Rom – etnisk gruppe (SNL AS)

- http://snl.no/rom%2Fetnisk_gruppe
[Lesedato 15.01.2014]

Taikon, Katarina og Björn Langhammer:

Hvordan ble det senere da, Katitzi

oversatt av Oddmund Ljone

- Gyldendal, 1978

Kapittelet om romanifolket/taterne

Bastrup, Olav Rune Ekeland

& Sivertsen, Aage Georg:

En landevei mot undergangen:

utryddelsen av taterkulturen i Norge

- Universitetsforlaget, 1996

Fodstad, Hjørdis:

Møter mellom tater og det norske samfunnet:

erfaringer fra tvangssterilisering

- Institutt for kriminologi, Universitetet i Oslo, 1999

Gotaas, Thor:

Taterne. Livskampen og eventyret

- Andresen og Butenschøn, 2000

Grønset, Dagfinn:

Tater-Milla, Stor-Johans datter

- Aschehoug, 1974

Haave, Per:

Sterilisering av tater 1934–1977

- Norges Forskningsråd, 2000

Hvinden, Bjørn (red.):

Romanifolket og det norske samfunnet

- Fagbokforlaget, 2000

Karlsen, Ludvig:

Romanifolkets ordbok

- Pinsevennes evangeliesenter, 1993

Larsen Anne-Mari:

Taternes fortellinger.

Vi er fargerike bare vi tør

- Tapir Akademisk Forlag 2011

Lund, Anne Bonnevie og Bente Bolme Moen:

Taterne i Norge – fra utstøting til inkludering?

Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge

red. Anne Bonnevie Lund og Bente Bolme Moen

- Tapir Akademisk Forlag, 2010, s. 215–26.

Minken, Anne:

Tatere i Norden før 1850

- Universitet i Tromsø, 2009

Møystad, Mari Østhaug (red.):

Latjo drom – romanifolkets/taternes kultur og historie

- Glomdalsmuseet, 2009

Møystad, Mari Østhaug:

Taterne – et reisende folk mot en ny tid,

Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge

red. Anne Bonnevie Lund og Bente Bolme Moen

- Tapir Akademisk Forlag, 2010, s. 99–115.

Paulsen, Grethe Vie:

De båtreisende på Vestlandet

– romanifolket som reiste sjøveien,

Haugalendingen. Årbok for Haugelandsmuseene

s. 10–30 (2006).

Schlüter, Ragnhild:

De reisende: En norsk minoritets historie og kultur

- Ad Notam Gyldendal, 1993

Store norske leksikon:

Romanifolk (SNL AS)

- <http://snl.no/romanifolk>

[Lesedato 15.01.2014]

Kapittelet om skogfinnerne

Christensen, Trygve:

Skogfinner og finnskoger:

Vandringene vestover på 1500- og 1600-tallet – fra Finland

til de norske og svenske finnskogene – og videre vestover

til store deler av Østlandet, Oslomarka og Finnemarka

- Eget forlag, 2002

Fossen, Asbjørn:

Historien om de norske skogfinnerne

- Asbjørn Fossen, 1992

Johnsen, Henry:

I svedjerøkens rike. Skogfinnernes mat og levemåte

- Trysilforlaget, 2007

Kulbrandstad, Lars Anders:

Hva vil det si å være skogfinne i dag?

Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge,

red. Anne Bonnevie Lund og Bente Bolme Moen

- Tapir Akademisk Forlag, 2010, s. 165–177.

Langeland, Sinikka:

Karhun emuu: runesanger fra Finnskogen

- Aschehoug, 2001

Nesholen, Birger:

Skogfinnerne i Norge – historie og kultur,

Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge,

red. Anne Bonnevie Lund og Bente Bolme Moen

- Tapir Akademisk Forlag, 2010, s. 55–68.

Store norske leksikon:

Skogfinner (SNL AS)

- <http://snl.no/skogfinner>

[Lesedato 15.01.2014]

Østberg, Kristian:

Finnskogene i Norge

- Grue, 1978

Generelt

Skriftlige innspill fra

- Steinar Kristiansen, Forskningsrådet
- Per Haave, Universitetet i Oslo
- Lars Lien, HL-senteret
- Gunnar Haaland
- Hanne Elise Marthinsen

Schweigaards gate 15 B
Postboks 9359 Grønland
0135 OSLO
Telefon 23 30 12 00
www.utdanningsdirektoratet.no